

Vydas Dolinskas

Szymon Kossakowski

Dzieje jednej kariery

Znane i nieznane fakty z biografii

Ostatni wielki hetman Wielkiego Księstwa Litewskiego Szymon Marcin Paweł Korwin Kossakowski przyszedł na świat na początku 1741 r., najprawdopodobniej 18 lutego, w majątku rodzinnym Szyły (lit. Šilai) w powiecie kowieńskim. Ochrzczony został 3 kwietnia w kościele parafialnym św. Anny w pobliskich Skorulach (lit. Skaruliai), leżących na przeciwnym brzegu rzeki Wilii (lit. Neris), a znajdujących się dziś w obrębie miasta Janowa (lit. Jonava)¹. Ojcem Szymona Kossakowskiego był podstarość, czyli sędzia grodzki powiatu kowieńskiego i strażnik tegoż powiatu, lejtnant pułku petyhorskiego wojska litewskiego Dominik Kossakowski², a matką –

¹ Kauno Arkivyskupijos Kurijos Archyvas (Archiwum Kurii Arcybiskupiej w Kownie, dalej: KAKA), Księgi metryk, nr 50 (601), l. 5: Księga nr 2 metryk chrztu w kościele parafialnym w Skorulach z lat 1740-1773. Por. M. Matuszewicz, *Pamiętniki Marcina Matuszewicza, kasztelana brzeskiego-litewskiego 1714-1765*, t. 1, wyd. A. Pawiński, Warszawa 1876, s. 113; idem, *Diariusz życia mego*, t. 1: 1714-1757, oprac. i wstęp B. Królikowski, koment. Z. Zielińska, Warszawa 1986, s. 178-179. Na temat problemu daty narodzin oraz okoliczności chrztu patrz: V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis. Politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763-1794*, Vilnius 2003, s. 82-85.

² O rodzinie Kossakowskich, pochodzącej z Mazowsza, a osiadłej głównie w powiecie kowieńskim patrz: Idem, *Gente poloni, natione lituani. Kelios pastabos apie Kosakovskių genealogiją ir įsigalėjimą Lietuvoje*, „Mūsų kraštas. Lietuvos kraštotyros draugijos leidinys” 2001, nr 13, s. 17-36; por. idem, *Simonas Kosakovskis...*, s. 75-81; idem, *Kosakovskiai Lietuvos valstybės, Bažnyčios, kultūros ir karybos istorijoje*, „Nepriklausoma Lietuva” 1994, nr 1(97) (26 rugsėjo), s. 1, 4-8.

Mariana z Zabiełłów, córka generała wojska litewskiego Michała Zabiełły, a siostra łowczego wielkiego litewskiego, generała Antoniego Zabiełły. Szymon był najmłodszym dzieckiem w rodzinie. Miał trzech starszych braci: Michała – późniejszego wojewodę witebskiego i brasławskiego z tytułem hrabiego Świętego Cesarstwa Rzymskiego, Antoniego – późniejszego kasztelana inflanckiego i Józefa Kazimierza – biskupa inflanckiego i koadiutora wileńskiego. Miał też siostrę Annę, wydaną w 1778 r. za mąż za kasztelanica braclawskiego Karola Czarnieckiego.

W 1745 r., po śmierci ojca³, Szymon Kossakowski podjął naukę w nowej rodzinnej rezydencji w Janowie⁴, a w 1749 r. zaczął uczęszczać do kolegium jezuickiego w Kownie⁵. Na początku wojny siedmioletniej (1756-1763), jeszcze jako młodzieniec, po raz pierwszy zapoznał się z wojskiem i dziedziną wojskowości. W 1761 r. przebywał w Królewcu w Prusach Wschodnich, zajętym i kontrolowanym wówczas przez wojsko rosyjskie. Chociaż w księgach immatrykulacyjnych Uniwersytetu Królewieckiego jego nazwiska nie znajdujemy, to jednak prawdopodobnie tutaj kontynuował naukę⁶.

Najpóźniej w połowie 1762 r. Szymon Kossakowski objął swój pierwszy urząd – został mianowany podczaszym kowieńskim na miejsce swego brata Józefa Kazimierza, który obrał stan duchowny⁷. Ten czysto tytułarny urząd powiatowy stał się

Starsza literatura, poświęcona dziejom i genealogii rodziny: J. Błeszczyński, *Kossakowscy*, [w:] *Encyklopedia powszechna*, t. 15, Warszawa 1864, s. 662-663; S. K. Kossakowski, *Monografie historyczno-genealogiczne niektórych rodzin polskich*, t. 1, Warszawa 1859 (wyd. 2 z 1876 r. z komentarzami J. Błeszczyńskiego); T. Żychliński, *Kossakowscy herbu Ślepowron*, [w:] idem, *Złota księga szlachty polskiej*, t. 12, Poznań 1890, s. 38-133; A. Tyla, *Kosakovskiai, Kasakauskai*, [w:] *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 2, Vilnius 1986; s. 376 i n.

³ Problem daty zgonu ojca patrz: V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 86 (oraz przyp. 42-44).

⁴ J. K. Kossakowski, *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego biskupa inflanckiego 1738-1788 z portretem*, wyd. A. Darowski, Warszawa 1891, s. 11-19, 69. O ufundowanym przez Kossakowskich miasteczku Janów (lit. Jonava) patrz m.in.: V. Dolinskas, *Keli štrichai Jonavos dvaro ir miestelio istorijai XVIII a. antrojoje pusėje*, „Mūsų kraštas. Lietuvos kraštotyros draugijos leidinys” 2001, nr 13, s. 36-58; por.: A. Miškinis, *Jonavos statybos bruožai (1740-1941)*, [w:] *LTSR architektūros klausimai*, t. 7, sąsv. 1, Vilnius 1981, s. 118-136.

⁵ J. K. Kossakowski, *op. cit.*, s. 12; por. T. Żychliński, *Szymon Marcin Korwin Kossakowski*, [w:] idem, *Złota księga...*, t. 12, s. 59; W. Konopczyński, *Kossakowski Szymon*, [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. 14, Wrocław-Warszawa-Kraków 1968-1969, s. 288; Ł. Kądziera, *Szymon Kossakowski herbu Ślepowron*, [w:] *Hetmani Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, red. M. Nagielski, Warszawa 1995, s. 562; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 93 (oraz przyp. 73).

⁶ Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos, Rankraščių skyrius (Biblioteka Narodowa Litwy im. Martynasa Mažvydasa, Dział Rękopisów; dalej: LNB RS), F. 99, b. 192, l. 12-13: List J. K. Kossakowskiego do A. Zabiełły, Królewiec, 25 X 1761. Por. V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 96-98. Na liście studentów Uniwersytetu Królewieckiego nazwiska Szymona Kossakowskiego nie ma, patrz: *Die Matrikel der Albertus-Universität zu Königsberg in Preußen*, hrsg. G. Erler bd. 2: *Die Immatrikulationen von 1657-1829*, Leipzig 1911; Bd. 3: *Personenregister und Heimatsverzeichnis*, Leipzig 1917.

⁷ V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 99-100; por. Lietuvos valstybės istorijos archyvas (Państwowe Historyczne Archiwum Litwy, dalej: LVIA), F. Senieji aktai (Akty dawne, dalej:

początkiem kariery politycznej i społecznej Szymona Kossakowskiego. W tym samym roku Kossakowski został włączony do świty Karola Wettyna, wówczas księcia kurlandzkiego i królewicza polsko-litewsko-saksońskiego, jak też został podopiecznym i stronnikiem dynastii saskiej.

Na początku 1763 r. podczaszy kowieński przeszedł swój pierwszy chrzest bojowy podczas obrony rezydencji w Mitawie (dziś łotewska Jelgava) przed prowokacją wojsk moskiewskich⁸. Tak zaczęła się jego kariera wojskowa. Sztuki wojennej Kossakowski uczył się prawdopodobnie z nieco przestarzałego rękopiśmiennego podręcznika, który przez długi czas był przechowywany w bibliotece pałacu w Wojtkuszkach (lit. Vaitkuškis) i zachował się do dziś⁹. Był to podręcznik ułożony przez znanego XVII-wiecznego wodza i teoretyka wojskowości, przewodniczącego cesarskiej rady wojennej, księcia Raimondo de Montecuccoli z Melfi (1609-1680). Według rodzinnej tradycji Kossakowskich, w czasie oblężenia Mitawy przez wojska rosyjskie, Szymon Kossakowski zaprzyjaźnił się z księciem Karolem Wettynem i razem z nim – wygnańcem z tronu kurlandzkiego – w połowie 1763 r. wyjechał do Drezna, gdzie spędził około roku na dworze saksońskim w ówczesnej „Florencji nad Elbą”, czyli „niemieckich Atenach”. Brał udział w rokowaniach dotyczących możliwości kontynuowania panowania w Rzeczypospolitej Obojga Narodów przez dynastię saską oraz w uroczystościach pogrzebowych króla Polski, wielkiego księcia Litwy, księcia Saksonii i elektora Świętego Cesarstwa Rzymskiego, Augusta III (1696-1763)¹⁰.

Z Saksonii z nowym багаżem wiedzy w zakresie stosunków międzynarodowych i etykiety dworskiej podczaszy kowieński wrócił do Warszawy prosto na ostatni sejm elekcyjny. Był to pierwszy sejm, w którym Szymon Kossakowski uczestniczył i na którym zwycięstwo odniosło stronnictwo polityczne przeciwne dynastii saskiej, a więc i jemu.

Na początku panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego Szymon Kossakowski był aktywnym uczestnikiem sejmików powiatu kowieńskiego, gdzie popierał stronnictwo swojego wuja, marszałka powiatu, Antoniego Zabielly. W tym cza-

SA), b. 13709, l. 50: Skarga oboźnica grodzieńskiego K. Poczobutta przeciwko M. Zabiellówniej-Kossakowskiej oraz jej synom (wśród nich też Szymonie, podczaszym kowieńskim), Kowno, 3 II 1763; Fragment listu generała De Lachinala do A. Zabielly, Mitawa, 11 III 1763, [w:] *Zróżdła do dziejów Kurlandyi i Semicalij z czasów Karola Królewicza Polskiego, Księcia Saskiego z autentycznych korespondencji ogłoszone przez E.T.*, wyd. E. Tyszkiewicz, Kraków 1870, s. 66; J. K. Kossakowski, *op. cit.*, s. 32-33, 36.

⁸ V. Dolinskas, *Tarp Respublikos ir Rusijos: Kuršo sosto ipėdinystė XVIII a. viduryje*, [w:] *Lietuva ir jos kaimynai. Nuo normanų iki Napoleono (prof. Broniaus Dundulio atminimui)*, red. I. Valikonytė, E. Meilus, A. Mickevičius, Vilnius 2001, s. 330-345; por. *Zróżdła do dziejów Kurlandyi i Semicalij....*

⁹ Patrz: LVIA, F. 1279, b. 42: *Manuale militare dell' illustrissimo Signore Conte de Monte Cuculi*.

¹⁰ J.K. Kossakowski, *op. cit.*, s. 42-44; por. LVIA, F. 1279, b. 134, nr 2 (stronice nienumerowane): Odpis listu szambelana J. Zabielly do brata A. Zabielly, Drezno, 13 X 1763; M. Matuszewicz, *Diariusz...*, t. 2, s. 398-399 (wzmiankowany „podczaszy” to nie podczaszy koronny Szcześnie Czacki, a podczaszy kowieński Szymon Kossakowski).

sie Kossakowski został także jednym z piętnastu rotmistrzów parafialnych powiatu kowieńskiego¹¹. W 1766 r. po raz pierwszy został wybrany do sejmu ordynaryjnego Rzeczypospolitej, lecz najprawdopodobniej na nim nie przemawiał, gdyż nie ma o tym żadnej wzmianki w diariuszu sejmowym¹². Natomiast w następnym roku jako zwolennik dynastii saskiej po raz pierwszy odczuł skutki niełaski nowego władcy, gdyż nie otrzymał obiecanego mu starostwa szymańskiego (Szymonie, lit. Šimoniai), o które usilnie zabiegał¹³.

Chcąc pomścić tę krzywdę, podsycany przez posła moskiewskiego w Warszawie, księcia Mikołaja Repnina, już na początku 1767 r. aktywnie przystąpił do tworzenia konfederacji radomskiej w powiecie kowieńskim, został wybrany na konsyliarza powiatowego i prawdopodobnie uczestniczył w akcji „uroczystego powrotu” z Drezna do Rzeczypospolitej banity, księcia Karola Stanisława Radziwiłła „Panie Kochanku”. Swoje wrogie nastawienie wobec Stanisława Augusta Szymon Kossakowski miał okazję zademonstrować latem 1767 r. podczas audiencji, na której w obraźliwy sposób przemawiał do króla w imieniu konfederacji generalnej Wielkiego Księstwa Litewskiego jako oficjalny jej przedstawiciel¹⁴. 14 sierpnia tegoż roku został mianowany sekretarzem poselstwa konfederacji generalnej obojga narodów w Petersburgu, a faktycznie stał się promotorem interesów księcia Radziwiłła na dworze Katarzyny II¹⁵. Takie były początki kariery dyplomatycznej Szymona Kossakowskiego.

Z Rosji Kossakowski powrócił do kraju na początku 1768 r. i szybko został przekonany do przystąpienia do konfederacji barskiej. Otóż w czerwcu i na początku

¹¹ LVIA, F. SA, b. 13710, l. 11, 17-21: Papiery sejmiku gromniczego powiatu kowieńskiego, Kowno, 4 i 7 II 1765; *Kalendarz polityczny na rok Pański 1767*, Wilno 1766, stronicie nienumerowane; *Kalendarz Wileński na rok przestępny 1768*, Wilno 1767, stronicie nienumerowane.

¹² „Gazety Wileńskie” 1766, nr 35 (30 VIII), stronicie nienumerowane; LVIA, F. SA, b. 13710, l. 1345-1348: Instrukcja posłom na sejm z powiatu kowieńskiego, Kowno, 25 VIII 1766; l. 1327: Akt kredensów dla posłów, Kowno, 25 VIII 1766.

¹³ Patrz np.: V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 127-128.

¹⁴ T. Żychliński, *Szymon Marcin Korwin Kossakowski*, s. 59; LVIA, F. 1135, ap. 2, b. 131, l. 73: Odpis instrukcji delegatom konfederacji, b.d.; l. 73r: Odpis instrukcji delegatom konfederacji do prymasa, b.d.; ap. 2, b. 109, l. 4: Odpis instrukcji delegatom konfederacji do króla i wielkiego księcia, b.d.; Biblioteka XX Czartoryskich w Krakowie (dalej: BCzart.), rkps 1693, s. 423-424: Odpis mowy Szymona Kossakowskiego jako delegata konfederacji litewskiej na audiencji u króla i wielkiego księcia, Warszawa, 17 VII 1767 (ten sam dokument w: BCzart., rkps 1694, s. 6-64; rkps 1699, s. 49); por.: J.K. Kossakowski, *op. cit.*, s. 60; W. Konopczyński, *Kossakowski Szymon*, s. 288; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 138-141.

¹⁵ Zachowane odpisy 4 listów Sz. Kossakowskiego do K. S. Radziwiłła, których oryginały były w archiwum Nieswieżskim zob.: LNB RS, F. 99, b. 189, nr 1-4: Zbiór korespondencji rodziny Kossakowskich z lat 1670-1810, t. 6; LVIA, F. 1135, ap. 14, b. 8, l. 345-346: List biskupa żmudzkiego J. D. Łopacińskiego do brata M. Łopacińskiego, Krokie, 3 IX 1767; Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem (dalej: GStAPK), HA I, Rep. 96, 56. L, vol. 7, s. 247-248: Depesza posła pruskiego hrabiego V. F. Solmsa, Moskwa, 20 IX / 1 X 1767; J.K. Kossakowski, *op. cit.*, s. 60; A. Kraushar, *Książę Repnin i Polska w pierwszym czteroleciu panowania Stanisława Augusta (1764-1768)*, Warszawa 1900, t. 1, s. 354, t. 2, s. 46-48.

lipca tego roku Kossakowski przebywał w Wilnie¹⁶ i prowadził konspiracyjną działalność wśród potencjalnych stronników ruchu barskiego, prowadził tu tajne narady, a w połowie lipca zorganizował pierwszą kampanię zbrojną w rodzinnym Janowie¹⁷ pod Kownem i rozpoczął na wpół partyzancką walkę przeciw oddziałom wojska rosyjskiego, jak też przeciw narzuconemu przez Rosję znienawidzonemu królowi i wielkiemu księciu. Ten zbrojny oddział konfederatów barskich był pierwszą taką formacją w całym Wielkim Księstwie. 23 sierpnia 1768 r. ogłoszono dwa pierwsze manifesty¹⁸ konfederackie powiatów kowieńskiego i wilkomirskiego, zainicjowane głównie przez Szymona Kossakowskiego. Przy pomocy agentów Kossakowskiego ruch konfederacki rozszerzył się na sąsiednie powiaty, zaś podчасzego kowieńskiego zaczęto tytułować „regimentarzem generalnym i komendantem”, lub „marszałkiem związkowym”¹⁹. Skłania to do przypuszczenia, że krył się za tym zamiar pretendowania do władzy nad przyszłym wojskiem konfederackim całego Wielkiego Księstwa. W tym celu Kossakowski opracowywał regulamin wojska konfederackiego, dbał o dyscyplinę, jednolite umundurowanie, amunicję i konie²⁰. W licznych potyczkach z regularnym i liczniejszym wojskiem rosyjskim oddział Kossakowskiego odnosił zwycięstwa, ale i ponosił ciężkie straty. Na początku października 1768 r. Kossakow-

¹⁶ J.K. Kossakowski, *op. cit.*, s. 62; por. W. Konopczyński, *Konfederacja barska*, t. 1, Warszawa 1991, s. 84-86; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 168-170.

¹⁷ Lietuvos mokslo akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (Biblioteka Wróblewskich Litewskiej Akademii Nauk, Dział Rękopisów, dalej: MAB RS), F. 255, b. 1301, l. 710: Odpis anonimowego dziennika utworzenia konfederacji powiatowych kowieńskiej, wilkomirskiej i upickiej w r. 1768; LNB RS, F. 99, b. 192, l. 170-171: List J. K. Kossakowskiego do A. Zabielly, Janów, 31 VII 1768; por. J.K. Kossakowski, *op. cit.*, s. 62; S. Korwin, *Trzeci maj i targowica. Materiały do dziejów ostatniego stulecia Rzeczypospolitej Polskiej*, Kraków 1890, s. 23-24; V. Dolinskas, *Die konföderierte Adelsbewegung im Großfürstentum Litauen 1768-1772*, „Litauisches Kulturinstitut Jahrestagung / Lietuvių Kultūros institutas. Suvažiavimo darbai”, 1997, s. 15; idem, *Keli štrichai Jonavos...*, s. 45-49; idem, *Simonas Kosakovskis...*, s. 169-174.

¹⁸ Zob. Odpisy manifestów z 23.08.1768 konfederacji powiatów kowieńskiego i wilkomirskiego w: MAB RS, F. 255, b. 1301, l. 139 i n., 573 i n.; LVIA, F. 1135, ap. 2, b. 131, l. 584-585, 506-510; LVIA, F. 1135, ap. 4, b. 361, l. 69-72; por. *Materiały do konfederacji barskiej r. 1767-1768*, t. 1, zebrał S. Morawski, Lwów 1851, s. 216-221; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 175-177.

¹⁹ MAB RS, F. 255, b. 1301, l. 710-717: Odpis anonimowego dziennika utworzenia konfederacji powiatowych kowieńskiej, wilkomirskiej i upickiej w r. 1768; LVIA, F. 1135, ap. 4, b. 361, l. 48: Odpis dziennika o czynnościach zaszłych w powiecie kowieńskim w połowie sierpnia 1768 roku; por. *Materiały do konfederacji barskiej...*, t. 1, s. 260-261; *Z pamiętnika konfederata barskiego*, [w:] K. Pułaski, *Szkice i poszukiwania historyczne*, ser. 2, Petersburg 1898, s. 44; W. Konopczyński, *Kossakowski Szymon*, s. 288.

²⁰ LVIA, F. 1135, ap. 14, b. 9, l. 95-96: List biskupa żmudzkiego J. D. Łopacińskiego do brata M. Łopacińskiego, Girkolnie, 12 IX 1768; MAB RS, F. 255, b. 1301, l. 710-717: Odpis anonimowego dziennika utworzenia konfederacji powiatowych kowieńskiej, wilkomirskiej i upickiej w r. 1768; LVIA, F. 1135, ap. 4, b. 361, l. 44: Odpis anonimowego listu, Skorule, 12 VIII 1768; l. 77: Odpis listu J. Medekszy do biskupa J. D. Łopacińskiego, Skirsnemoń, 7 IX 1768; ap. 14, b. 9, l. 97: Duplikat listu biskupa żmudzkiego J. D. Łopacińskiego do brata M. Łopacińskiego, b.m., 30 VIII 1768; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 180.

ski po raz pierwszy był zmuszony do wycofania się z Litwy do Prus Wschodnich²¹ i szukania tam schronienia przed wojskami rosyjskimi. 29 października, w drodze powrotnej z Prus, jego oddział został rozбитy przez Rosjan koło Wysokiej Rudy, a sam Kossakowski z najbliższym otoczeniem ponownie schronił się za granicą pruską²². Rząd rosyjski domagał się od Berlina aresztowania przywódców konfederacji litewskiej i wydania ich Rosji²³. Mimo to Kossakowskiemu udało się uniknąć aresztowania w Prusach.

16 kwietnia 1769 r. ponownie znalazł się w Dreźnie²⁴, skąd jako poseł konfederacji Wielkiego Księstwa Litewskiego i pełnomocnik dworu saskiego udał się do Porty Otomańskiej, która w końcu 1768 r. wypowiedziała wojnę Rosji. W Turcji przebywał ponad pół roku z bezowocną misją dyplomatyczną. Tam też z powodu swojej arogancji wszedł w konflikt z tzw. „szefami barskimi”, a w lutym 1770 r. zjawił się przed Generalnością konfederacji barskiej ze sprawozdaniem ze swojej działalności w Porcie²⁵, o czym wkrótce raportował też na dworze drezdeńskim²⁶. Jednak już 8 października 1770 r.

²¹ LVIA, F. 1135, ap. 4, b. 361, l. 104: Odpis listu anonimowego z pod Kowna, 19 X 1768; GStAPK, HA I, Rep. 9 Polen, 27-183, Bd. II, s. 84: Oświadczenie pruskiego ministra K. V. Finkensteina do króla Frydrycha II do Poczdamu, Berlin, 17 X 1768 (ten sam dokument w: Rep. 96, 200. A, Bd. I, stronicie nienumerowane); Rep. 96, 57. A, s. 209-210: Depesza posła hrabiego V. F. Solmsa do króla pruskiego Frydrycha II, S. Petersburg, 28 X 1768; J. K. Kossakowski, *op. cit.*, s. 63; por. S. Kościółkowski, Antoni Tyzenhauz, *podskarbi nadworny litewski*, t. 1, Londyn 1970, s. 83.

²² *Materiały do konfederacji barskiej...*, t. 1, s. 273; W. Konopczyński, *Konfederacja barska*, t. 1, s. 98; por. LVIA, F. 1135, ap. 4, b. 361, l. 111: Odpis listu ks. S. Biliewicza do biskupa J. D. Łopacińskiego, b.m., 14 XI 1768; LVIA, F. 1135, ap. 4, b. 361, l. 109: Odpis anonimowego oświadczenia, Kowno, 4 XI 1768; J. K. Kossakowski, *op. cit.*, s. 64; J. Gieysztor, *Adam Medeksza 1820-1876*, Lwów 1877, s. 8.

²³ GStAPK, HA I, Rep. 9 Polen, 27-183, Bd. 2, s. 81-82: Depesza posła G. Benoit do rządu berlińskiego, Warszawa, 10 X 1768; s. 84: Oświadczenie ministra K. V. Finkensteina do króla Frydryka II, Berlin, 7 X 1768; s. 80: List króla Frydrycha II dla ministrów K. V. Finkensteina i E. F. Herzberga, Poczdam, 18 X 1768; s. 83: Oświadczenie ministrów K. V. Finkensteina i E. F. Herzberga posłowi G. Benoit, Berlin, 22(?) X 1768; Rep. 96, 57. A, s. 209-210: Oświadczenie posła pruskiego V. F. Solmsa do króla Frydrycha II, S. Petersburg, 28 X 1768; GStAPK (opis dokumentów), l. 374: Das Cabinetsministerium der Könige Friedrich Wilhelm I., Friedrich II., und Friedrich Wilhelm II. Analyse derjenigen Archivalien (1726-1797); List króla Frydryka II do posła V. F. Solmsa, Poczdam, 23 XI 1768, [w:] *Politische Correspondenz Friedrich's des Großen*, Bd. 27, Berlin 1902, s. 464-465.

²⁴ W. Konopczyński, *Konfederacja barska*, t. 1, s. 247; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 202-203, 209-211.

²⁵ LVIA, F. 1135, ap. 4, b. 363, l. 350(r)-351: Odpis sprawozdania o działalności S. Kossakowskiego na terytorium tureckim od dnia 17.05.1769, b.m.d. (drugi egzemplarz powinien być przechowywany w Bibliotece Akademii Umiejętności w Krakowie, rkps. 317, cyt. wg: W. Konopczyński, *Konfederacja barska*, t. 1, s. 347, przyp. 31); LVIA, F. 1135, ap. 4, b. 363, l. 351-351(r): Oświadczenie S. Kossakowskiego, b.m.d.; l. 351(r)-352: Odpis memoriału S. Kossakowskiego, podanego do generalności konfederacji, b.m., 24 IV 1770; por. V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 211-218, 237-256.

²⁶ GStAPK, HA I, Rep. 96, 64. G, Bd. 2, stronicie nienumerowane, nr depeszy 111: Depesza posła pruskiego A. H. F. Borchta do króla Frydryka II, Drezno, 25 VI 1770; por. T. Żychliński, *Złota księga...*, t. 13, Poznań 1891, s. 130; H. Schmitt, *Źródła odnoszące się do pierwszego okresu panowania Stanisława Augusta po rok 1773*, t. dodatkowy do dzieła *Panowanie Stanisława Augusta*, Lwów 1884,

Generalność wydała uniwersał, w którym zarzucano Kossakowskiemu zlekceważenie subordynacji, uzurpację funkcji, samowolę, kompromitację konfederacji i machinacje finansowe²⁷. Uznano go za przestępcę kryminalnego, który swoimi czynami zdradził ruch konfederacyjny i Rzeczypospolitą, i który powinien być aresztowany i oddany pod sąd.

W celu uniknięcia gniewu Generalności barskiej i planując zrehabilitować się nie tylko w oczach jej członków, ale i całego narodu, strzeżony i popierany przez najwybitniejszego wodza konfederatów polskich – Kazimierza Pułaskiego²⁸, już wiosną 1771 r. podczaszy kowieński wrócił do Wielkiego Księstwa, gdzie po porażkach z 1769 r. ruch konfederacyjny ledwo się tlił. Podobnie jak w 1768 r., tak i teraz Kossakowski zamierzał rozpocząć zakrojone na szeroką skalę przygotowania do powstania w całym Wielkim Księstwie Litewskim. 14 kwietnia ogłosił pierwszą odezwę do „patriotów litewskich”, w której tytułował się skromnie obywatelem Wielkiego Księstwa Litewskiego i podczaszym kowieńskim²⁹. W maju pod jego dowództwem znów zostały zorganizowane oddziały konfederatów, co zaniepokoiło zarówno dwór warszawski, jak też korpus dyplomatyczny³⁰. W lipcu na Litwie działało już kilka zorganizowanych na nowo – głównie z inicjatywy Kossakowskiego – konfederacji powiatowych i wojewódzkich, a sam Kossakowski został wybrany marszałkiem konfederackim tytularnego województwa smoleńskiego. Jego „korpus”, zwany przez współczesnych „dywizją”, liczył aż 4 tys. konnych konfederatów³¹. Na Litwie etnicz-

s. 100-101; idem, *Stanisław August Poniatowski*, t. 2, Warszawa 1920, s. 101; W. Konopczyński, *Polityka i ustrój Generalności konfederacji barskiej. Dwa nieznane przyczynki*, Kraków 1928, s. 72, przyp. 6; idem, *Konfederacja barska*, t. 1, s. 384, przyp. 83; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 245-248.

²⁷ LVIA, F. 1135, ap. 4, b. 362, l. 251(r)-252: Odpis uniwersału Generalności barskiej przeciw S. Kossakowskiemu, Preszów, 8 X 1770; MAB RS, F. 17, b. 13, l. 339-340: Prawie identyczny tekst tegoż uniwersału; LVIA, F. 1135, ap. 14, b. 16, l. 30: Anonimowy dziennik z roku 1772; W. Konopczyński, *Konfederacja barska*, t. 1, s. 347 (i przyp. 30); V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 257-261.

²⁸ LVIA, F. 1135, ap. 4, b. 362, l. 311-312: List Generalności do K. Pułaskiego, Preszów, 15 I 1771; b. 363, l. 228: Rozkaz Generalności do marszałków konfederackich, Preszów, 15 I 1771; ap. 14, b. 16, l. 22-23: J. Puttkamer, Krótkie zebranie okoliczności; J. Kitowicz, *Pamiętniki czyli Historia polska*, oprac. P. Matuszewska, Z. Lewinówna, Warszawa 1985, s. 321; S. Kaczkowski, *Wiadomości o konfederacji barskiej*, Poznań 1843, s. 184; T. Żychliński, *Kazimierz Pułaski*, [w:] idem, *Złota księga...*, t. 8, Poznań 1886, s. 327; W. Konopczyński, *Kazimierz Pułaski. Życiorys*, Kraków 1931, s. 172, 184-186 (i przyp. 2).

²⁹ LVIA, F. SA, b. 13930, l. 290 i n.: Rozkaz S. Kossakowskiego dla starostw kupiskiego i pieńiańskiego w sprawie podatków, b.m., 24 VI 1771; l. 210 i n.: Pokwitowanie S. Kossakowskiego J. Szwejkowskiemu, Wiłkomierz, 2 VI 1771 (3 VI); por. W. Konopczyński, *Konfederacja barska*, t. 1, s. 89, przyp. 97; t. 2, s. 529 (i przyp. 25), 530 (i przyp. 35); K. Pułaski, *op. cit.*, ser. II, s. 51; W. Konopczyński, *Kossakowski Szymon*, s. 289; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 272.

³⁰ GStAPK, HA I, Rep. 9 Polen, 27-190, s. 163: Depesza posła pruskiego G. Benoit do ministrów berlińskich, Warszawa, 25 V 1771.

³¹ LVIA, F. SA, b. 13930, l. 239: Kwit A. Kozakowskiego, „porucznika dywizji Kossakowskiego”, Oniksze, 7 VIII 1771; W. Konopczyński, *Kossakowski Szymon*, s. 289; *Relacja T. Brzozowskiego*, [w:] *Konfederacja barska. Wybór tekstów*, oprac. W. Konopczyński, Kraków 1928, s. 142,

nej (m.in. pod Świadościami, lit. Svėdasai³²) stoczył sześć zwycięskich bitew przeciw wojskom rosyjskim³³, jak też odbył bezprecedensowy w dziejach konfederacji w Rzeczypospolitej tysiąckilometrowy przemarsz przez terytorium całego Wielkiego Księstwa Litewskiego. W czasie tego przemarszu dywizja Kossakowskiego wkroczyła na terytorium Rosji³⁴, co miało odciągnąć uwagę interwencyjnego wojska rosyjskiego od przygotowań do przystąpienia do konfederacji ówczesnego hetmana wielkiego Litwy, Michała Kazimierza Ogińskiego³⁵. Jednak po niepomysłnej i krótkiej kampanii wojennej Ogińskiego dywizja Kossakowskiego pod stałym naporem liczniejszego wojska rosyjskiego przeplatanych bitwami (np. pod Starym Bychowem) była zmuszona rejterować aż do Litwy etnicznej i dalej do Polski. 31 października 1771 r. zdziesiątkowana długim przemarszem i potyczkami dywizja Kossakowskiego poniosła dotkliwą porażkę w bitwie pod Lipinami na Mazowszu³⁶.

Biblioteka Narodowa, t. 102; Z. Sułek, *Sprzysiężenie Jakuba Jasińskiego*, Warszawa 1982, s. 11; S. Kościałkowski, *op. cit.*, s. 84; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis*, s. 275-292, 306-307.

³² LNB RS, F. 99, b. 192, l. 275-277: Odpis listu anonimowego do łowczego wielkiego Wielkiego Księstwa Litewskiego A. Zabielly (?) z dołączeniem diariuszu działań konfederackich z roku 1771, b.m., 28 VI 1771, por. V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 281-283, 285.

³³ MAB RS, F. 17, b. 42, l. 118-120: Odpis uniwersału S. Kossakowskiego, b.m., 25 VII 1771; por. W. Konopczyński, *Konfederacja barska*, t. 2, s. 540, przyp. 98; GStAPK, HA I, Rep. 9 Polen, 27-190, s. 164-165: Depesza posła pruskiego G. Benoit do rządu berlińskiego, Warszawa, 23 VII 1771; Rep. 96, 52. B, Bd. XXIII, s. 18-24: Depesza posła G. Benoit do króla pruskiego Frydrycha II; Rep. 96, 64. H, Bd. 3, stronicie nenummerowane, nr depeszy 161: Depesza posła A. H. F. Borchy do króla pruskiego Frydrycha II, Drezno, 5 VII 1771.

³⁴ *Relacja T. Brzozowskiego*, [w:] *Konfederacja barska. Wybór...*, s. 141-145; por. V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 291-296, 303-308.

³⁵ MAB RS, F. 17, b. 42, l. 122 i n.: Odpis relacji o bitwie z dnia 6 IX 1771 (ten sam dokument w: F. 225, b. 1301, s. 813 i n.; F. 17, b. 170, l. 125-126; F. 18, b. 206 I, l. 183 i n.); *Komunikat M. K. Ogińskiego o bitwie z dnia 6 IX 1771*, [w:] H. Schmitt, *Źródła...*, s. 151-153; por. GStAPK, HA I, Rep. 9 Polen, 27-190, s. 192-193: Depesza posła pruskiego G. Benoit do rządu berlińskiego, Warszawa, 18 IX 1771; s. 194: tablica deszyfrowania cyfr; Rep. 96, 52. B, Bd. 23, s. 78-80: Depesza posła pruskiego G. Benoit do króla Frydrycha II, Warszawa, 18 IX 1771; *Manifest M. K. Ogińskiego, Chomsk*, 7 IX 1771, [w:] A. F. C. Ferrand, *Histoire des trois démembrements de la Pologne pour faire suite à l'Histoire de l'anarchie de Pologne par Rulhière*, vol. 1, Paris 1820, s. 402 (odpis tegoż dokumentu zob. w: MAB RS, F. 17, b. 10, l. 603 i n.; b. 40, l. 104 i n.; b. 170, l. 125-126; LVIA, F. 1135, ap. 2, b. 109, l. 81); S. Buzath, *Udział Michała Ogińskiego w konfederacji barskiej i w przymierzu polsko-pruskim*, „Litwa i Ruś” 1913, t. 1, s. 65; *List Stanisława Augusta Poniatowskiego do pani M. T. Geoffrin*, Warszawa, 23 X 1771, [w:] *Correspondance inedite du roi Stanislas-Auguste Poniatowski et de Madame Geoffrin (1764-1777). Precedee d'une etude sur Stanislas-Auguste et Madame Geoffrin et accompagnie de nombreuses notes [...]*, ed. Ch. de Mouÿ, Geneve 1970, s. 409-411; W. Konopczyński, *Konfederacja barska*, t. 2, s. 545-546, przyp. 135-136; K. Pułaski, *op. cit.*, ser. 3, s. 283.

³⁶ GStAPK, HA I, Rep. 9 Polen, 27-192, s. 229-230: List pana Kalkreuta z Insterburgu do ministrów rządu pruskiego, Insterburg, 5 XI 1771; *Diariusz generała A. Bibikowa*, [w:] *Materiały do konfederacji barskiej...*, s. 141; Rep. 9 Polen, 27-190, s. 205-206, 208a: Depesza posła pruskiego G. Benoit do rządu berlińskiego, Warszawa, 4 XI 1771, i załączniki; s. 211-213: Depesza posła pruskiego G. Benoit do rządu berlińskiego, Warszawa, 6 XI 1771; por. S. Kaczkowski, *op. cit.*,

Jeszcze 16 września 1771 r. manifestem Generalności barskiej³⁷ Szymon Kossakowski, nazywany „litewskim Pułaskim”, został zrehabilitowany, a wcześniejsze kary odwołano. Za sukcesy przy tworzeniu konfederacji lokalnych i kampanii wojennej 1771 r. na Litwie, Kossakowski bezskutecznie zabiegał u Generalności o patent generała lejtnanta³⁸, 18 stycznia 1772 r. został mianowany „subalternem” Józefa Sapiehy, regimentarza naczelnego wojska konfederacji generalnej Wielkiego Księstwa Litewskiego, czyli wiceregimentarzem generalnym³⁹. W taki sposób faktycznie, choć już za późno, objął dowództwo nad rozpadającym się litewskim wojskiem konfederackim, o co aktywnie zabiegał od 1768 r.

W maju 1772 r., gdy Rosja, Prusy i Austria realizowały plan rozbioru Rzeczypospolitej Obojga Narodów, Szymon Kossakowski został aresztowany przez Austriaków⁴⁰. Rozpoczął się trwający cztery lata okres emigracji politycznej Kossakowskiego. Jako ciekawostkę należy odnotować fakt, że na emigracji Szymon Kossakowski był po części finansowany przez brata, wówczas prałata-kustosza katedry wileńskiej Józefa Kazimierza, z pieniędzy wypożyczonych ze sprzedaży pereł ze skarbca katedralnego⁴¹. Około roku Kossakowski przebywał w Wiedniu, nie przyjął jednak propozycji służby w wojsku cesarskim⁴² i nie pogodził się z rozbiorem kraju i niesławnym zakończeniem konfederacji. W grudniu 1773 r. przybył do Paryża i bezskutecznie zabiegał w rządzie francuskim o poparcie dla swych planów odnowienia ruchu konfederackiego⁴³. W 1774 r. przez Dalmację udał się jeszcze z nową misją dyplomatyczną do Porty Otomańskiej, która przegrała wojnę z Rosją i była zmuszona do podpisania układu pokojowego, a więc w niczym nie mogła już pomóc konfederatom Rzeczypospolitej. W marcu 1775 r. przez Wenecję Kossakowski wrócił do

s. 219; W. Konopczyński, *Konfederacja barska*, t. 2, s. 557 (i przyp. 210); V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 307-308, 312.

³⁷ LVIA, F. 1135, ap. 4, b. 363, l. 36(r)-37: Manifest Generalności barskiej w sprawie S. Kossakowskiego, Cieszyn, 16 IX 1771 (odpis tegoż dokumentu zob. w: MAB RS, F. 17, b. 13, l. 339-340); por. W. Konopczyński, *Kossakowski Szymon*, s. 290; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 315-316.

³⁸ LVIA, F. 1135, ap. 14, b. 16, l. 28: Anonimowy diariusz z roku 1772; por. T. z Jabłonowskich Sapieżyna, *Z pamiętnika konfederatki księżnej Teofili z Jabłonowskich Sapieżyny (1771-1773)*, wyd. W. Konopczyński, Kraków 1914, s. 12, przyp. 1; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 319.

³⁹ LVIA, F. 1135, ap. 4, b. 363, l. 124: Uniwersał potwierdzenia patentu subalterna regimentarza generalnego wojska konfederacji generalnej Wielkiego Księstwa Litewskiego dla S. Kossakowskiego, Cieszyn, 19 I 1772; por. też: T. z Jabłonowskich Sapieżyna, *op. cit.*, s. 12-13.

⁴⁰ *Ibidem*, s. 69, 94; por.: W. Konopczyński, *Konfederacja barska*, t. 2, s. 670 (i przyp. 87).

⁴¹ J. K. Kossakowski, *op. cit.*, s. 74; por. V. Dolinskas, *Kosakovskiai ir Vilniaus katedros lobyno perlai*, „Lietuvos dailės muziejus. Metraštis”, t. 3, 1999, s. 11-24; idem, *Vilniaus katedros lobynas. Istorinė apžvalga*, [w:] *Vilniaus katedros lobynas. Albumas / Vilnius Cathedral Treasury. Album*, sud. / ed. R. Budrys, V. Dolinskas, Vilnius 2002, s. 317; idem, *Simonas Kosakovskis...*, s. 349-350.

⁴² W. Konopczyński, *Konfederacja barska*, t. 2, s. 718; idem, *Kossakowski Szymon*, s. 290; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 335.

⁴³ W. Konopczyński, *Konfederacja barska*, t. 2, s. 718-719 (i przyp. 142, 145); idem, *Kazimierz Pułaski...*, s. 338; idem, *Kossakowski Szymon*, s. 290; J. Michalski, *Schylek konfederacji barskiej*, Wrocław 1970, s. 177; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 352-355.

Wiednia, by być bliżej granic Rzeczypospolitej⁴⁴. W listopadzie tegoż roku, zabezpieczony gwarancjami amnestii, Szymon Kossakowski jako jeden z ostatnich przywódców konfederacji barskiej powrócił do okrojonego w wyniku pierwszego rozbioru państwa Obojga Narodów⁴⁵.

Do Wielkiego Księstwa Litewskiego powrócił na początku 1776 r. i podjął próbę powrotu do aktywnej działalności politycznej, został bowiem wybrany przez sejmik kowieński na posła do sejmu ordynaryjnego. Jednak z powodu przeszłości konfederackiej jego mandat nie został zatwierdzony przez sejm, a jego samego nie dopuszczono do obrad⁴⁶.

W sierpniu 1777 r. Kossakowski poślubił Teresę Potocką⁴⁷, córkę wojewody wołyńskiego Michała Potockiego, rozwiedzioną z wojewodą mściśławskim Józefem Hilzenem. Miał z nią córkę Mariannę. Ślub i posag żony położyły fundament ekonomiczny pod jego dalszą karierę wojskową i polityczną. Jednak z powodu udziału w konfederacji barskiej, skierowanej przeciw królowi i Rosji; Kossakowski na jakiś czas został wyeliminowany z aktywnego życia społecznego i był zmuszony do cichej egzystencji na prowincji, prowadząc życie rodzinne i skupując zadłużone majątki na granicy powiatów kowieńskiego i wiłkomirskiego, leżących po obu brzegach Wilii. Tu zaczął budować swoje latyfundium, którego centrum stał się dwór w Łukojniach⁴⁸.

⁴⁴ LVIA, F. 1135, ap. 4., b. 366, l. 248-249: Fragment anonimowego listu do biskupa J. D. Łopacińskiego (?), Wiedeń, 24 VI 1775; *List księcia K. S. Radziwiłła do S. Kossakowskiego, Wenecja, 7 I 1775*, [w:] T. Żychliński, *Złota księga...*, t. 12, s. 139; LNB RS, F. 99, b. 189, l. 141-142: List S. Kossakowskiego do wuja A. Zabiełły, Wenecja, 1 VI 1775; b. 192, l. 75-76: List biskupa J. K. Kossakowskiego do wuja A. Zabiełły, Wilno, 30 VI 1775; LVIA, F. 1135, ap. 4, b. 366, l. 335: Odpis anonimowego listu, Warszawa, 3 VII 1775; por. J. Mycielski, *Książę „Panie Kochanku” w świetle własnej korespondencji*, Petersburg 1898, s. 135; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 359-361.

⁴⁵ W. Konopczyński, *Kazimierz Pułaski...*, s. 357, przyp. 2; LNB RS, F. 99, b. 189, stronice nenumеровane, nr listu 6: Odpis listu S. Kossakowskiego do księcia K. S. Radziwiłła, Warszawa, 9 XII 1775; W. Konopczyński, *Kossakowski Szymon*, s. 290; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 364, 387-393.

⁴⁶ LVIA, F. SA, b. 13716, l. 1163-1164: Akt kredensu, Kowno, 15 VII 1776 (ten sam dokument zob. w: LVIA, F. SA, b. 13799, l. 659); por. *Papiery, dotyczące hetmana Kossakowskiego*, [w:] T. Żychliński, *Złota księga...*, t. 12, s. 141-142; LVIA, F. SA, b. 13716, l. 1169-1172: Instrukcja posłom z powiatu kowieńskiego, Kowno, 15 VII 1776; *Dyaryusz Seymu Ordynaryjnego pod zwiazkiem Konfederacyi Generalney Obojga Narodów agituiącego się*, wyd. A. Cieciszowski, Warszawa 1776, l. D2; por. J. K. Kossakowski, *op. cit.*, s. 93-94; M. Zaleski, *Pamiętniki Michała Zaleskiego, wojskiego Wielkiego Księstwa Litewskiego, posła na Sejm Czteroletni*, wyd. B. Zaleski, Poznań 1879, s. 96-97.

⁴⁷ KAKA, Księgi metryk, nr. 54 (605), l. 4(r), nr wpisu 58: Zapis ślubu T. Potockiej i S. Kossakowskiego, Skorule, 23 IX 1777; patrz też: J. K. Kossakowski, *op. cit.*, s. 98; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 404-408.

⁴⁸ LVIA, F. 4227, l. 135-138: Akt I. J. Kostki o przyznanie praw S. Kossakowskiemu, Wilno, 22 I 1784; l. 143-146: Akt asekuracji, Wilno, 31 I 1784; Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego, Dział Rękopisów (dalej: VUB RSp.), IV 30813, l. A2: Odpowiedz ze strony JW Teresy z Potockich Kossakowskiej, hetmanowej wielkiej litewskiej przeciwko JW Żabie, wojewodzie połockiemu, b.m., 1799 (?); V. Dolinskas, *Gente poloni, natione lituani...*, s. 17-35; idem, *Simonas Kosakovskis...*, s. 432-437, 444-445.

niedaleko Wilkomierza. W tym czasie tajnie popierał partię Zabiełłów-Kossakowskich na sejmikach kowieńskich, inspirował też akcje polityczne i militarne⁴⁹. W tym czasie jego bracia wspinali się po szczeblach kariery, otrzymali urzędy senatorskie i stworzyli własny system klienteli na bazie dawnej partii Zabiełłów.

Do aktywnego życia politycznego Szymon Kossakowski powrócił dopiero w 1781 r., gdy załamały się wpływy wszechwładnego podskarbiego nadwornego litewskiego Antoniego Tyzenhauza. W tym roku Kossakowski znów oficjalnie uczestniczył w sejmiku kowieńskim, a w roku następnym został wybrany na posła do sejmiku Rzeczypospolitej z tego powiatu⁵⁰. Na sejmie został powołany do deputacji, która badała działalność Departamentu Wojskowego Rady Nieustającej⁵¹. Miał więc możliwość zapoznania się z opłakanym stanem wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego. W 1784 r. odkupił starostwo żosielskie (lit. Žasliai)⁵², zaś dwa lata później został wybrany do Rady Nieustającej „ze stanu rycerskiego”⁵³. W pierwszym roku nie brał udziału w żadnym posiedzeniu Rady Nieustającej, później jednak aktywnie pracował w departamentach Skarbu, Policji i Wojska.

Wreszcie 25 lutego 1787 r. oficjalnie rozpoczął swoją karierę wojskową w wojsku regularnym, gdyż otrzymał patent rotmistrza jedenastej chorągwi w pierwszej brygadzie husarskiej kawalerii narodowej Wielkiego Księstwa. Stanowisko rotmistrza chorągwi kawalerii⁵⁴ przyrównywano w owym czasie do stopnia generała majora od infanterii⁵⁵. Należy zaznaczyć, że chorągiew Kossakowskiego była ówczynie jedną

⁴⁹ J. K. Kossakowski, *op. cit.*, s. 109; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 418.

⁵⁰ LVIA, F. SA, b. 13802, l. 884: Akt kredensów S. Kossakowskiemu, Kowno, 19 VIII 1782; l. 900-903: Instrukcja sejmiku powiatu kowieńskiego, Kowno, 24 VIII 1782; por.: T. Żychliński, *Złota księga...*, t. 12, s. 142; *Dyaryusz seymu wolnego ordynaryjnego warszawskiego szescio-niedzielnego roku Panskiego MDCCCLXXXII*, Warszawa [1782], s. 396, 405, 408; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 425-430.

⁵¹ *Dyaryusz seymu wolnego...*

⁵² LVIA, F. SA, b. 4227, l. 2809-2820: Dekret inkwizycyjny, Wilno, 9 XI 1784; LNB RS, F. 99, b. 192, l. 110-111: List biskupa J. K. Kossakowskiego do wuja J. Zabiełły (?), Warszawa, 11 VI 1785; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 436-437.

⁵³ *Volumina legum*, t. 9, Kraków 1889, s. 31; J. K. Kossakowski, *op. cit.*, s. 203; A. Czaja, *Miedzy tronem, buławą a dworem petersburskim. Z dziejów Rady Nieustającej 1786-1789*, Warszawa 1988, s. 86, 435.

⁵⁴ LVIA, F. 389, Metryka Litewska (dalej: LM) nr 545 (mf 6), l. 582-584 (nr patentu 331): Patent rotmistrza chorągwi w brygadzie husarskiej kawalerii narodowej Wielkiego Księstwa Litewskiego dla S. Kossakowskiego, Warszawa, 25 II 1787; por. M. Machynia, V. Rakutis, C. Srzednicki, *Oficerowie wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego 1777-1794. Spisy: sztab, kawaleria, artyleria, wojska inżynierskie i piechota / Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Karininkai 1777-1794. Sąrašai: štabas, kavalerija, artilerija, inžinierių korpusas ir pėstinija*, Kraków 1999, s. 61, 110, *Oficerowie Rzeczypospolitej Obojga Narodów 1777-1794. Spisy / Abiejų Tautų Respublikos karininkai 1777-1794. Sąrašai*, t. 2; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 450-451.

⁵⁵ J. Weyssenhoff, *Pamiętnik generała Jana Weyssenhoffa*, wyd. J. Weyssenhoff, Warszawa 1904, s. 15.

z najlepiej zaopatrzonych i wyekwipowanych jednostek wojska litewskiego⁵⁶. Za aktywną działalność w Radzie Nieustającej 21 grudnia 1788 r. Kossakowski został odznaczony orderem Orła Białego⁵⁷, a w dniu następnym Stanisław August podpisał patent nominujący go na stopień generała lejtnanta⁵⁸, o który Kossakowski zabiegał od dwudziestu lat, tj. od czasów konfederacji barskiej.

Na początku Sejmu Czteroletniego Kossakowski czuł się zlekceważony jako wojskowy, mimo to ofiarował do arsenału wileńskiego armatę⁵⁹, zdobytą najprawdopodobniej jeszcze w czasach konfederacji barskiej. W tym czasie przeżył też stratę jedyną córkę.

Na początku 1790 r. Kossakowski był już na arenie nowej wojny rosyjsko-tureckiej i tym razem stanął po stronie rosyjskiej. Prawdopodobnie dzięki pośrednictwu kuzyna, Michała Zabielly, wstąpił na służbę wojskową cesarstwa rosyjskiego⁶⁰. W re-skrypcie z dnia 8 kwietnia 1790 r. Katarzyna II pozwoliła feldmarszałkowi Grigorijowi Potiomkinowi według własnego uznania przyjąć Kossakowskiego do wojska rosyjskiego w stopniu brygadiera albo generał-majora⁶¹. Kossakowski szybko od-

⁵⁶ LVIA, F. SA, b. 4140, l. 124-133: Sprawozdanie o stanie brygady husarskiej kawalerii narodowej Wielkiego Księstwa Litewskiego, VI 1788; b. 4139, l. 10: Etat chorągwi starosty żosielskiego w brygadzie husarskiej kawalerii narodowej Wielkiego Księstwa Litewskiego, IX 1787 – II 1788; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 452.

⁵⁷ S. Łoza, *Historja orderu Orła Białego*, Warszawa 1922, s. 47, 86; por. LNB RS, F. 99, b. 192, l. 330: List biskupa J. K. Kossakowskiego do kasztelana S. Zabielly (?), Warszawa, 18 XI 1788. Interesującym jest, iż kalendarze z końca XVIII w. wśród kawalerów tego orderu nie wymieniają Szymona Kossakowskiego.

⁵⁸ LVIA, F. 389, LM nr 554 (mf 4), l. 397-399 (nr patentu 340): Patent na stanowisko generała lejtnanta wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego dla S. Kossakowskiego, Warszawa, 22 XII 1788; M. Machynia, V. Rakutis, C. Szrednicki, *op. cit.*, s. 25, 121. Tekst patentu był dawno publikowany z archiwum w Wojtkuszkach, patrz: T. Żychliński, *Złota księga...*, t. 12, s. 143; LVIA, F. 1279, b. 214, l. 1.

⁵⁹ „Gazety Wileńskie” 1789, nr 52 (26 XII). W konstytucji sejmowej z 1789 r. o artylerii litewskiej mówiono, że w arsenale wileńskim znajduje się 8 dział podarowanych przez Stanisława Augusta Poniatowskiego, 12 – danych od generała artylerii księcia K. N. Sapiehy, a 2 – od generała S. Kossakowskiego, patrz: *Volumina legum*, t. 9, s. 129. Tymczasem Tadeusz Korzon nie wspomina o Szymonie Kossakowskim jako darczyńcy arsenału wileńskiego, zob. T. Korzon, *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764-1794). Badania historyczne ze stanowiska ekonomicznego i administracyjnego*, t. 3, Warszawa, 1898, s. 433.

⁶⁰ LVIA, F. 1279, b. 69, l. 40: List J. Zabielly do M. Kossakowskiego (?), Aristów, 1 VI 1790; *Uniwersał hetmana polnego S. Kossakowskiego*, Wilno, 26 VI 1792, [w:] *Акты, издаваемые Виленскою Археографическою комиссией*, t. 9: *Акты Виленского земского суда*, Вильна 1878, s. 566-570, szczególnie s. 567 (ten sam dokument zob. w: *Сборник документов, касающихся административного устройства Северо-Западного края при императрице Екатерине II (1792-1796)*, Вильна 1903, s. 105-109, szczególnie s. 106).

⁶¹ List G. Potiomkina do Katarzyny II, Bendery (?), 20 III 1790, [w:] *Бумаги князя Григория Александровича Потемкина-Таврического*, Санкт-Петербург 1895, s. 14; por. W. Smoleński, *Konfederacya targowicka*, Kraków 1903, s. 21; Ł. Kądziera, *Szymon Kossakowski...*, s. 568; *Reskrypt Katarzyny II do feldmarszałka G. Potiomkina*, S. Petersburg, 8 IV 1790 (nr 16849), [w:] *Полное собрание законов Российской империи с 1649 года*, t. 23: 1789-1796, seria 1, Санкт-Петербург

znaczył się w operacjach wojennych przeciw Turkom, a w samej Rzeczypospolitej krążyły nawet pogłoski o jego śmierci na polu jednej z bitew⁶². Po roku Kossakowski otrzymał już stopień generała lejtnanta wojska rosyjskiego⁶³. W końcu 1791 r. stał się też jednym z głównych podmiotów sprawczych przygotowywanej opozycji Sejmu Czteroletniego i Rosji przeciw reformom ustrojowym i Konstytucji 3 maja. Był też organizatorem zjazdu przywódców przyszłej konfederacji targowickiej w Jassach⁶⁴. Na początku 1792 r. pojechał do Petersburga, gdzie otrzymał specjalny przywilej wstępu do prywatnych apartamentów Katarzyny II⁶⁵ i stał się jednym z głównych architektów taktyki i strategii przyszłej konfederacji, inspirowanej przez Rosję. Zagwarantowano mu dużą swobodę działania w zakresie zawiązywania konfederacji w Wielkim Księstwie Litewskim⁶⁶. Na początku kwietnia 1792 r. Kossakowski został mianowany dowódcą jednego z korpusów drugiej armii rosyjskiej⁶⁷, przeznaczonej do interwencji w Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

W celu większej legalizacji ruchu konfederackiego i ułatwienia interwencji wojska rosyjskiego, Szymon Kossakowski, przy pomocy swoich agentów z systemu klienteli oraz przeciwników Konstytucji 3 maja, szybko zawiązał na Litwie kilka konfederacji lokalnych. Rankiem 22 maja 1792 r. na czele wojska rosyjskiego prze-

1830, s. 121-122; *Сборникъ Императорскаго Русскаго историческаго общества*, t. 42, Санкт-Петербург 1885, s. 72-3; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 464-465.

⁶² LNB RS, F. 94, b. 3170: List komornika Żłobockiego do niewiadomego adresata, Wilno, 28 XI 1790.

⁶³ LVIA, F. 1279, b. 69, l. 156-157: List biskupa J. K. Kossakowskiego do wojewody M. Kossakowskiego, Warszawa, 26 IV 1791; l. 162-163: List biskupa J. K. Kossakowskiego do wojewody M. Kossakowskiego, Warszawa, 13 (23?) III 1791; *Spis wojska rosyjskiego i jego przywódców przed kampanią 1791 r. przygotowany przez G. Potiomkina (zatwierdzony przez Katarzyną II w Carskim Siole, 16 V 1791)* [w:] A. Петров, *Вторая турецкая война в царствование императрицы Екатерины II. 1787-1791 гг.*, t. 2: 1789-1791, Санкт-Петербург 1880, s. 33; patrz *Ostatnie lata panowania Stanisława Augusta. Dokumenta do historii drugiego i trzeciego podziału*, cz. 2, wyd. W. Kalinka, Poznań 1868, s. 121-123, *Pamiętniki z Ośmnastego Wieku*, t. 10.

⁶⁴ List G. Potiomkina do Katarzyny II, Bendery (?), 20 III 1790, [w:] *Бумаги князя...*, s. 14; *Dziennik Bułhakowa* [w:] *Ostatnie lata panowania Stanisława Augusta...*, cz. 2, s. 328; List A. Debolego do Stanisława Augusta Poniatowskiego, S. Petersburg, 13 III 1792, 20 III 1792 [w:] *Rok nadziei i rok klęski 1791-1792. Z korespondencji Stanisława Augusta z posłem polskim w Petersburgu Augustynem Deboli*, wybór i oprac. J. Łojek, Warszawa 1964, s. 117-118, 121; por. J. Łojek, *Misja Debolego w Petersburgu w latach 1787-1792. Z dziejów stosunków polsko-rosyjskich w czasach Sejmu Czteroletniego*, Wrocław 1962, s. 114-120; idem, *Upadek konstytucji 3 maja. Studium historyczne*, Wrocław 1976, s. 74; idem, *Geneza i obalenie Konstytucji 3 Maja. Polityka zagraniczna Rzeczypospolitej 1787-1792*, Lublin 1986, s. 225-226, 261; W. Smoleński, *op. cit.*, s. 21; T. Morawski, *Dzieje narodu polskiego w krótkości zebrane*, t. 5: *Stanisław August*, Poznań, 1872, s. 298-299.

⁶⁵ List A. Debolego do Stanisława Augusta Poniatowskiego, S. Petersburg, 13 III 1792, 20 III 1792 [w:] *Rok nadziei i rok klęski...*, s. 117-118; patrz J. Łojek, *Misja Debolego w Petersburgu...*, s. 125; P. Jasienica, *Rzeczypospolita Obojga Narodów*, cz. 3: *Dzieje agonii*, Warszawa 1982, s. 477.

⁶⁶ V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 499-502.

⁶⁷ *Rozkaz Katarzyny II do generała M. Kreczetnikowa*, S. Petersburg, 13 IV 1792 [w:] *Сборникъ Императорскаго...*, t. 47, Санкт-Петербург 1885, s. 261; A. Wolański, *Wojna polsko-rosyjska 1792 r.*, t. 2: *Kampanja litewska*, Warszawa 1996, s. 354.

kroczył granicę rosyjską-litewską pod Połockiem⁶⁸. Liczniesze i zahartowane w walkach wojsko rosyjskie nie napotkało prawie żadnego oporu, a wojsko litewskie cofało się w kierunku Warszawy. Dalej tworząc sieć konfederacji powiatowych, w dniu 14 czerwca Kossakowski wkroczył do opustoszałej stolicy Litwy – Wilna⁶⁹. 25 czerwca został tu ogłoszony manifest utworzenia Konfederacji Generalnej „Wolnej” Wielkiego Księstwa Litewskiego, a Kossakowskiego mianowano nie tylko generalnym regimentarzem wojska konfederackiego, ale też – „w imieniu narodu” – ogłoszono go hetmanem polnym Wielkiego Księstwa⁷⁰, mimo iż urząd ten był wcześniej zniesiony. Niedługo potem Kossakowski został odznaczony rosyjskim orderem św. Aleksandra Newskiego⁷¹. 4 sierpnia 1792 r. awangarda wojska rosyjskiego i konfederatów litewskich dotarła do okolic Warszawy, lecz przystąpienie Stanisława Augusta Poniatowskiego do konfederacji targowickiej nie pozwoliło Kossakowskiemu zdobyć laurów jako zdobywca stolicy⁷².

⁶⁸ Rozkaz Katarzyny II do generała M. Kreczetnikowa, S. Petersburg, 3 V 1792 [w:] *Сборникъ Императорскаго...*, t. 47, s. 278-279; Relacja generała M. Kreczetnikowa do Katarzyny II, Połock, 12 V 1792 [w:] *ibidem*, s. 319; Relacja generała M. Kreczetnikowa do Katarzyny II, Połock, 18 V 1792, [w:] *ibidem*, s. 323-324; H. Тучков, *Вильно в 1794 году. Воспоминания*, „Библиотека для чтения” 1835, t. 13, отд. 3, s. 16-17; J. Sułkowski, *Szczegóły historyczne kampanii w roku 1792 odbytej w Litwie polaków z moskalami, spisane przez jednego z oficerów armii polskiej*, [w:] *Jenerała Józefa Sułkowskiego życie i pamiętniki historyczne, polityczne i wojskowe*, oprac. H. de Saint’Albin, Poznań 1864, s. 214, *Pamiętniki z Ośmnastego Wieku*, t. 4; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 520-526.

⁶⁹ Raport S. Kossakowskiego do M. Kreczetnikowa, Wilno, 14 VI 1792 [w:] *Сборникъ Императорскаго...*, t. 47, s. 372; М. Кречетников, *Дневные записки о движении и действиях войск русских в Великом княжестве Литовском и Польше в 1792 году, находившихся под начальством генерал-аншефа Михаила Никитича Кречетникова*, Москва 1863, s. 45; J. Sułkowski, *op. cit.*, s. 216; A. Wolański, *op. cit.*, t. 2, s. 506-508; H. Mościcki, *Dzieje porozbiorowe Litwy i Rusi*, t. 1: 1772-1800, Wilno 1913, s. 82; W. Smoleński, *op. cit.*, s. 109; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 535-537.

⁷⁰ Opis ceremonii ogłoszenia Konfederacji generalnej wolnej Wielkiego Księstwa Litewskiego w Wilnie 25 VI 1792 [w:] *Сборникъ Императорскаго...*, t. 47, s. 396; М. Кречетников, *op. cit.*, s. 59; W. Smoleński, *op. cit.*, s. 113-115; A. Wolański, *op. cit.*, t. 2, s. 533; *Akt konfederacji generalnej wolnej W.X. Litewskiego*, [Wilno, 1792] (w sprawie autorstwa dokumentu patrz: *Bibliografia literatury polskiej*, t. 5: *Oświecenie. Hasła osobowe I-O*, oprac. E. Aleksandrowska [et al.], Warszawa 1967, s. 170; LVIA, F. 1279, b. 69, l. 199-200: List biskupa J. K. Kossakowskiego do brata M. Kossakowskiego, Wilno, 29 VI 1792; F. Dmochowski, H. Kołłątaj, I. Potocki, *O ustanowieniu i upadku konstytucyi*, cz. 2, Metz 1793, s. 144; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 545-553; R. Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792-1793 metais*, Vilnius 2003, s. 78-85, 107-110.

⁷¹ LVIA, F. 1279, b. 69, l. 183-184: List biskupa J. K. Kossakowskiego do brata M. Kossakowskiego, Wilno, 19 VII 1792; List A. Debolego do Stanisława Augusta Poniatowskiego, S. Petersburg, 13 VII 1792, [w:] *Rok nadziei i rok klęski...*, s. 165.

⁷² GStAPK, HA I, Rep. 9 Polen, 27-260, s. 74-75: Depesza posła G. Lucchesiniego do króla i ministrów pruskich, Warszawa, 8 VIII 1792. Tenże dokument zob. G. Lucchesini, *Listy do Fryderyka Wilhelma II. Obraz Sejmu Wielkiego w raportach pruskiego dyplomaty (styczeń-sierpień 1792 r.)*, wyd. H. Kocój, Warszawa 1988, s. 244; *Listy Katarzyny z Potockich Kossakowskiej, kasztelanowej*

Jako faktyczny dowódca wojska Wielkiego Księstwa Szymon Kossakowski zajął się jego zaopatrzeniem i innymi aktualnymi sprawami. W końcu 1792 r. z „misją wdzięczności” pojechał do Petersburga⁷³, jednak po powrocie na Litwę na początku 1793 r. dowiedział się o klęsce swej wizji politycznej i zagrożeniu nowego rozbioru Rzeczypospolitej Obojga Narodów. W takich okolicznościach starał się o audyencję u Katarzyny II i z bratem biskupem bezskutecznie snuł plany ratowania przed rozbiorem jeśli nie całej Rzeczypospolitej, to przynajmniej Wielkiego Księstwa Litewskiego, poprzez związanie Księstwa więzami państwowymi z cesarstwem rosyjskim⁷⁴. Po ustąpieniu Ogińskiego ze stanowiska wielkiego hetmana litewskiego, w dniu 26 marca 1793 r. Kossakowski został mianowany na ten urząd przez Generalność konfederacji Obojga Narodów⁷⁵, jednak odpowiedni patent, podpisany przez Stanisława Augusta, otrzymał dopiero 11 lipca⁷⁶. Tak więc Kossakowski na krótko

kamieńskiej 1754–1800 z oryginałów przechowanych w archiwach rodzinnych, wyd. K. Waliszewski, Poznań 1883, s. 267–269; „Gazeta Warszawska” 1792, nr 92 (15 VIII), cyt. za: W. Smoleński, *op. cit.*, s. 246 (i przyp. 3), 309; B. Tarnowska z Ustryckich, *Wspomnienia damy polskiej z XVIII wieku. Obejmuje zdarzenia z lat 1789–1792, 1794 i 1805*, [w:] *Archiwum Wróblewieckie*, wyd. W. Tarnowski, z. 1, Poznań 1869, s. 60.

⁷³ GStAPK, HA I, Rep. 11, 133. B, s. 136–138: List rządu pruskiego do posła L. H. Goltza, Berlin, 28 IX 1792; A. Kitowicz, *Pamiętniki ks. J. Kitowicza*, wyd. W. Zawadzki, t. 2, Lwów 1882, s. 175–176; J. I. Kraszewski, *Polska w czasie trzech rozbiorów 1772–1799. Studia do historii ducha i obyczaju 1791–1799*, t. 3, Poznań 1875, s. 261–262; S. Korwin, *op. cit.*, s. 202; K. K. Plater, *Djarjusz podróży z Warszawy do Petersburga hrabiego Kazimierza Konstantego de Brühl Platera, starosty inflanckiego, później podkanclerzego litewskiego w 1792 roku odbytej*, przep. J. I. Kraszewski, Warszawa 1859, s. 231–339.

⁷⁴ O tzw. „polityce separatyzmu litewskiego” Kossakowskich tego czasu patrz: V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 584–599, 634–635, 709–721; por. MAB RS, F. 31, b. 1458, l. 126–127; M. Kossakowski, *Pamiętnik*; GStAPK, HA I, Rep. 9 Polen, 27.1.a, Bd. 1, s. 195–196: List rządu pruskiego do posła H. L. Buchholtza, Berlin, 18 IV 1793; W. Konopczyński, *Kossakowski Szymon*, s. 292; Ł. Kądziera, *Szymon Kossakowski...*, s. 571; R. Šmigelskytė, *Lietuvos konfederacijos vadovų brolių Kosakovskių veikla 1793 metų Gardino seime*, [w:] *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.*, red. Z. Kiaupa [et al.], Vilnius 1997, s. 409–422; R. Šmigelskytė–Stukienė, *Livonijos vyskupo Juozapo Kazimiero Kosakovskio LDK vizija antrojo valstybės padalijimo akivaizdoje*, „Lietuvos istorijos metraštis” 2001, nr 1, s. 73–86; eadem, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės...*, s. 137–162.

⁷⁵ Summaryusz czynności Konfederacji generalnej Obojga Narodów od dnia 11 miesiąca września 1792 roku w Brześciu Litewskim rozpoczętych na mocy prawa tytuło “Zalecenie WW. Kanclerzom O.N. ażeby Summaryusze sancytów Konfederacji Targowickiej rozdrukowane i po województwach rozesłane były” ułożony, t.1–2, b.m.d., l. M2 (nr 424); patrz też: Summaryusz materii do prowincji Wielkiego Księstwa Litewskiego ściągających się z akt Konfederacji Generalnej Obojga Narodów wypisanych, to jest od czasu połączenia się Konfederacji Generalnych w Brześciu Litewskim (11 VIII 1792), [Grodno 1793], l. K3 (nr 58); J. Wolff, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795*, Kraków 1885, s. 153; *Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy*, opr. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik, 1994, s. 44, *Urzędnicy Dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII Wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, t. 11; M. Machynia, V. Rakutis, Cz. Srzednicki, *op. cit.*, s. 29; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 638–642.

⁷⁶ *Papiery dotyczące hetmana Szymona Kossakowskiego*, [w:] T. Żychliński, *Złota księga...*, t. 12, s. 144; *Urzędnicy centralni i dygnitarze...*, s. 45; M. Machynia, V. Rakutis, Cz. Srzednicki,

osiągnął szczyt swojej kariery politycznej i wojskowej. Ostatni sejm Rzeczypospolitej, który odbył się w Grodnie, był zmuszony do zatwierdzenia drugiego rozbioru państwa polsko-litewskiego, a wpływy Kossakowskich zostały ograniczone w wyniku rozwiązania konfederacji targowickiej⁷⁷. Szymon Kossakowski musiał zająć się niepopularnymi sprawami redukcji armii litewskiej i planował zorganizowanie nielegalnego, lecz prawie kadrowego wojska⁷⁸.

Na początku 1794 r. Kossakowski próbował zapobiec wybuchowi nabrzmiewającego powstania⁷⁹. W tym celu wrócił ze swej rezydencji w Łukojniach do stolicy Litwy, jednak już na początku powstania w Wilnie w nocy z 22 na 23 kwietnia został aresztowany⁸⁰ i po krótkim pokazowym procesie powstańczego sądu kryminalne-

op. cit., s. 25; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 641-642; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis*, [w:] *Lietuvos krašto apsaugos ministrai ir kariuomenės vadai*, t. 1: *LDK didieji etmonai ir sukilimų vadai*, sud. G. Surgailis, Vilnius 2008, s. 232-240.

⁷⁷ *List J. Dembowskiego do I. Potockiego*, Warszawa, 11 IX 1793 [w:] *Tajna korespondencja z Warszawy 1792-1794 do Ignacego Potockiego*. Jan Dembowski i inni, oprac. M. Rymaszyna, A. Zahorski, Warszawa 1961, s. 253; patrz też: *Listy Hugona Kołłątaja pisane z emigracji w r. 1792, 1793 i 1794*, oprac. L. Siemieński, t. 2, Poznań 1872, s. 150; Z. Mann, *Stanisław August na sejmie ostatnim*, Warszawa 1938, s. 140; J. Wąsicki, *Konfederacja targowicka i ostatni sejm Rzeczypospolitej z 1793 roku*. Studium historyczno-prawne, Poznań, 1952, s. 69-70, *Studia nad historią prawa polskiego*, t. 21, z. 2; R. Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės...*, s. 243-260; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 690-694.

⁷⁸ GStAPK, HA I, Rep. 9 Polen, 27.1.a, Bd. 3, s. 191: Depesza posła L. H. Buchholtza do króla i rządu pruskiego, Grodno, 9 X 1793; MAB RS, F. 27, b. 90, l. 43-46: Odpis noty S. Kossakowskiego do O. Igelströma, b.m., 13 II 1794 (prawdopodobnie to jest data wręczenia, a nie napisania); W. Tokarz, *Polityka wojskowa konfederacji targowickiej*, [w:] idem, *Rozprawy i szkice*, t. 2: *Militaria*, Warszawa 1959, s. 53; Z. Sułek, op. cit., s. 33; Ł. Kądziera, *Opcja grodzieńska*, „Kwartalnik Historyczny” 1991, nr 1, s. 37-38; idem, *Między zdradą a służbą Rzeczypospolitej. Fryderyk Moszyński w latach 1792-1793*, Warszawa 1993, s. 238-239; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 696-699.

⁷⁹ LVIA, F. 1135, ap. 4, b. 364, l. 59-61: List S. Kossakowskiego do O. Igelströma, Wilno, 12 IV 1794; F. 1279, b. 55, l. 116-117: Rozkaz S. Kossakowskiego o tłumieniu buntów, Wilno, 21-22 IV 1794; GStAPK, HA I, Rep. 9 Polen, 27.1.i, Bd. 1, s. 227: Depesza L. H. Buchholtza do króla pruskiego Frydrycha Wilhelma II, Warszawa, 7 V 1794; *List anonimowy*, Wilno, 26 IV 1794 [w:] *Описание дел, хранящихся в архиве Виленского генерал-губернаторства*, сост. А. Энгель, т. 1, ч. 2: 1791-1794, Вильно 1869, s. 735-738; *Dwa listy S. Kossakowskiego do O. Igelströma*, Wilno, b.d. i 21 IV 1794 [w:] *ibidem*, t. 2, č. 1, s. 181-192; *Dziennik biskupa J. N. Kossakowskiego*, Wilno, 21-22 IV 1794, cyt. za: H. Mościcki, *Generał Jasiński i powstanie kościuszkowskie*, Warszawa 1917, s. 377-378, t. p. s. 122-124, 134-136; *Opis rewolucyjnych wypadków w roku 1794 w Wilnie wydarzonych*, [w:] A. Kitowicz, *Pamiętniki...*, t. 3, s. 125-126; K. F. Wojda, *O rewolucji polskiej w roku 1794*, Poznań 1867, s. 35, *Pamiętniki z Ośmnastego Wieku*, t. 8; W. Kalinka, *Żywoć Tadeusza Tyszkiewicza*, Poznań 1853, s. 34-35; L. Żytkowicz, *Ze stosunków Jasińskiego z konfederacją targowicką*, „Ateneum Wileńskie” r. 13, 1938, z. 1, s. 182; Z. Sułek, op. cit., s. 122-125, 150-152, 180-183; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 736-739.

⁸⁰ *Raport N. Repnina do Katarzyny II*, b.m., 31 XII 1794 [w:] *Сборникъ Императорскаго...*, т. 16, Санкт-Петербург 1875, s. 90; J. Iwaszkiewicz, *Przyczynki do powstania kościuszkowskiego na Litwie*. I. Aresztowanie Szymona Kossakowskiego, „Ateneum Wileńskie” r. 1, 1923, s. 77-83; *Opis rewolucyjnych wypadków...*, s. 126-129; M. K. Ogiński, *Pamiętniki Michała Ogińskiego o Polsce i Polakach od r. 1788 aż do końca r. 1815*, t. 1, Poznań 1870, s. 300; idem, *Atsiminimai*, par. D. Mukienė, vert.

go został oskarżony o zdradę ojczyzny, nadużycia i defraudację skarbu. Wyrok kary śmierci przez powieszenie został wykonany natychmiast, 25 kwietnia, na rynku wileńskim, na placu między ratuszem a kościołem św. Kazimierza, a cały majątek skazańca skonfiskowany⁸¹. Ciało Kossakowskiego pochowano na cmentarzu podmiejskim św. Stefana tak, żeby „psy mogły go odkopać i rozdzierać”⁸². Po upadku powstania pod przywództwem Tadeusza Kościuszki i Jakuba Jasińskiego, po ostatnim rozbiórze Rzeczypospolitej Obojga Narodów, po całkowitym zniszczeniu Wielkiego Księstwa Litewskiego i wprowadzeniu w nim reżimu cesarstwa rosyjskiego, ciało ostatniego hetmana wielkiego litewskiego Szymona Kossakowskiego pozwolono rodzinie przewieźć do Janowa pod Kownem i pochować w mauzoleum rodzinnym w tamtejszym kościele św. Jakuba⁸³, wzniesionym przez brata, biskupa Józefa Kazimierza Kossakowskiego, który podobnie został stracony w Warszawie i miejsce wiecznego spoczynku znalazł również w kościele janowskim.

W końcu XX w., po 1974 r., gdy podziemia kościoła często zalewała woda podczas wiosennych wylewów Wilii, a do grobowca w czasach sowieckich bezkarnie włamywali się wandy i dewastowali przegniłe już trumny, proboszcz kościoła zdecydował o złożeniu szczątków większości przedstawicieli rodu Kossakowskich w jednym grobie w narożniku mauzoleum i zabetonowaniu tego miejsca⁸⁴. Wśród tych szczątków znajdują się zapewne kości Szymona Kossakowskiego. *Sic transit gloria mundi...*

V. Baranauskas, t. 1, Vilnius 2007, s. 210; K. Stefański, *O upadku Rzeczypospolitej Polskiej. Szkic historyczny podług opowiadań współczesnych i korespondencji prywatnej*, Wiedeń 1889, s. 30-31; S. Korwin, *op. cit.*, s. 83-84; Z. Sułek, *op. cit.*, s. 200-202, 207; V. Dolinskas, *1794 m. sukilėlių konfiskuotas etmono Simono Kosakovskio Liukonių dvaro kilnojamas turtas (medžiaga dvaro kultūros istorijai)*, „Lituanistica” 1998, nr 2 (34), s. 121-123.

⁸¹ *Ibidem*, s. 120-152; idem, *Simonas Kosakovskis...*, s. 741-742.

⁸² *Opis rewolucyjnych wypadków...*, s. 133; J. I. Kraszewski, *op. cit.*, t. 3, s. 492; C. Jankowski, *Powiat oszmiański. Materiały do dziejów ziemi i ludzi*, cz. 2, S. Petersburg 1897, s. 167; V. Dolinskas, *1794 m. sukilėlių konfiskuotas...*, s. 123.

⁸³ LVIA, F. 458, ap. 1, b. 363, l. 4-5: Protokół posiedzeń Magistratu wileńskiego, Wilno, 16 VIII 1794; LVIA, F. 458, ap. 1, b. 360, l. 2: Protokół wydatków Magistratu wileńskiego, Wilno, 16 VIII 1794; LVIA, F. 1279, b. 69, l. 28-29: List M. Kossakowskiego do biskupa J. N. Kossakowskiego (?), b.m.d. [Warszawa, XII 1794 (?)]; List M. Kossakowskiego do dzieci, b.m.d. [prawdopodobnie po 1801] [w:] T. Żychliński, *Złota księga...*, t. 12, s. 57-58; H. Mościcki, *Generał Jasiński...*, s. 379; idem, *Dzieje porozbiorowe...*, t. 1, s. 168, 451; S. K. Kossakowski, *Pamiętnik*, t. 1: *Wspomnienia z przeszłości. Spisane dla dzieci i wnuków (1837-1864)*, b.m.d., s. 88; K. Tiškevičius, *Neris ir jos krantai*, Vilnius 1992, s. 282-283 (w 1857 r. zwłoki hetmana w mauzoleum niewymienione) (zob. też inne wydania: K. Tyszkiewicz, *Wilija i jej brzegi pod względem hydrograficznym, historycznym, archeologicznym i etnograficznym*, Drezno 1871; idem, *Wilija i jej brzegi / Neris ir jos krantai*, Vilnius 2008; A. Darowski, *Przedmowa* [w:] J. K. Kossakowski, *op. cit.*, s. 7; V. Dolinskas, *1794 m. sukilėlių konfiskuotas...*, s. 123; idem, *Keli štrichai Jonavos...*, s. 56-57; idem, *Simonas Kosakovskis...*, s. 745-749.

⁸⁴ V. Jankauskas, *Jonavos Šv. Jokūbo bažnyčia ir parapija*, Jonava 1993, s. 53; idem, *Jonavos Šv. Jokūbo bažnyčia ir parapija*, Vilnius 2000, s. 95; V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis...*, s. 749.

Próba krótkiego zarysu dziejów jednej kariery

Dzieje kariery Szymona Kossakowskiego jako pewien paradygmat porównawczy są niezwykle ilustratywnym przykładem, pozwalającym na omówienie ogólnych mechanizmów formowania się elit państwowo-politycznych zarówno w Wielkim Księstwie Litewskim, jak i w całej Rzeczypospolitej Obojga Narodów w okresie ich zmięczenia. Przykład ten doskonale obrazuje motywacje kariery ówczesnych postaci historycznych, metody i środki wybierane przez nie do osiągnięcia zamierzonych celów. Przykład Szymona Kossakowskiego pozwala zatem wyróżnić mentalne aspekty kształtowania się świadomości narodu politycznego, nie tylko na poziomie indywidualnym, ale i zbiorowym, oraz zwrócić uwagę na przebieg procesów politycznych, kulturalnych, ekonomicznych, wojskowych i dyplomatycznych na Litwie i w całej Rzeczypospolitej. Biografia Szymona Kossakowskiego przedstawia się w tym wypadku jako niezwykle wdzięczny materiał, jest bowiem ustawicznym dążeniem do kariery, w którym zarysowują się zjawiska typowe dla politycznie aktywnej części społeczeństwa, jak też indywidualne pobudki działań.

Co wyróżnia Kossakowskiego z masy współczesnych mu przedstawicieli jego stanu, mających podobne warunki startu życiowego? Przede wszystkim niezwykła aktywność, inteligencja i zdolności wykraczające ponad przeciętny poziom przedstawicieli elity politycznej, zdecydowane ukierunkowanie na obszary działalności polityczno-dyplomatycznej i wojskowej, wyraźne myślenie w kategoriach racjonalnych właściwe dla okresu Oświecenia, często przybierające formę jawnego cynizmu i ignorowania wszelkich norm etycznych, zmienne powodzenie, względny i raczej krótkotrwały sukces, który ostatecznie przyniósł najwyższe urzędy państwowe i wojskowe. W tym sensie Szymona Kossakowskiego możemy oceniać jako jedną z najsłynniejszych postaci okresu Oświecenia na Litwie i w całej Rzeczypospolitej. Inną kwestią jest wartościowanie jego osoby i czynów.

Z drugiej strony, dzieje kariery hetmana Kossakowskiego są dość typowym przykładem w kontekście działalności elit politycznych na Litwie i w całej Rzeczypospolitej. Wśród takich cech można wymienić pozycję w odpowiednim ugrupowaniu politycznym o dość bliskim czy dogodnym programie ideowym, dążenie do zamiany zwykłych stosunków klienteli na związki oparte na możliwie równoważnym partnerstwie, co w perspektywie mogłoby zagwarantować nie tylko awans, całkowite wyzwolenie się z zależności, ale i – przy nadarzającej się okazji – objęcie przywództwa nad stronnictwem lub utworzenie własnej samodzielnej „partii”. Do typowego repertuaru metod działania ówczesnych elit zaliczyć wypada również zależną od okoliczności bezkompromisową zmianę partnerów społecznych. I nie jest to tylko cecha racjonalizmu oświeceniowego, ale i przejaw makiawelizmu.

O charakterze kariery Szymona Kossakowskiego i sferze jego aktywności przesądziły jego osobiste skłonności i zdolności. Zasadniczym kierunkiem jego działalności społecznej była wojskowość, nierozzerwalnie związana z zaangażowaniem politycznym, a epizodycznie również dyplomacja. Działalność gospodarcza i osiągnięcia

w tej dziedzinie miały jedynie zagwarantować pomyślny przebieg kariery wojsko-politycznej i dyplomatycznej. O aspiracjach kulturalnych i artystycznych Kossakowskiego wiadomo niewiele, głównie z powodu braku źródeł, jak i zachowanych pomników takiej działalności, która, *notabene*, nie była zbyt aktywna.

Dotychczas nie ma zadowalających opracowań historiograficznych podejmujących próbę wyjaśnienia, jakie subiektywne i obiektywne czynniki zadecydowały o fakcie, że Kossakowscy, a zwłaszcza przedstawiciele jedenastego pokolenia tego rodu, do którego jest zaliczany również hetman Szymon Kossakowski, osiągnęli wysokie stanowiska wśród elit społecznych Wielkiego Księstwa Litewskiego. Na przełomie XVIII i XIX w. Kossakowscy zaliczani byli już do czołówki sześciu najpotężniejszych rodów magnackich na Litwie.

Kim byli i jaką rolę odgrywali Kossakowscy z wcześniejszego pokolenia? Byli to zwyczajni urzędnicy tytularni na poziomie powiatowym, będący głównie klientami wciąż jeszcze potężnego rodu książąt Sapiehów. Należy wprawdzie zauważyć, że niektórzy z nich zostali obdarzeni większym zaufaniem swoich patronów w porównaniu z większością przedstawicieli szerokich rzesz klienteli. Przykładowo ojciec Szymona Kossakowskiego, Dominik, był wyłącznym zaufanym księdza biskupa koadiutora wileńskiego Józefa Stanisława Sapiehy. Kossakowscy jednak prawie zawsze, nawet już sami będąc magnatami i senatorami Wielkiego Księstwa, dalej demonstrowali swoją przychyłność, a może nawet i wierność czy wdzięczność wobec książąt Sapiehów. Poprzez powiązania przedstawicieli tego rodu z książętami Radziwiłłami przeciwko „familii” książąt Czartoryskich, Kossakowscy utrzymywali bezpośredni kontakt również z tradycyjnie dominującym rodem magnackim na Litwie. Za pośrednictwem Sapiehów i Radziwiłłów Kossakowscy szybko nawiązali także dość ściśle stosunki z przedstawicielem dynastii rządzącej, tj. z tymczasowym księciem kurlandzkim Karolem Wetynem. Około lat 1762 i 1763 Szymon Kossakowski był zaliczany do „przyjaciół” królewicza, co potwierdzają ich późniejsze kontakty w okresie bezkrólewia i konfederacji barskiej. Można więc zasadniczo przypuszczać, że gdyby nie porażka dynastii saskiej w latach 1763-1764, kariera Szymona Kossakowskiego oraz jego braci byłaby jeszcze bardziej zawrotna. Przecież szanse zostania sufraganem wileńskim, a nawet biskupem inflanckim, czyli senatorem, Józef Kazimierz Kossakowski miał już w 1763 r.

Ważnymi czynnikami awansu społecznego były też koneksje rodzinne przez małżeństwa i solidarne współdziałanie kilku najbogatszych i najbardziej wpływowych rodzin w obrębie powiatu. W tym konkretnym przypadku był to długoletni tandem rodzin Zabiełłów i Kossakowskich w powiecie kowieńskim. Właśnie w podstawach Zabiełłów i Kossakowskich można zauważyć zachowanie typowe dla bogatszej szlachty (czyli tzw. „nowej magnaterii” Wielkiego Księstwa Litewskiego, która miała coś do stracenia w razie niepowodzenia jakiegokolwiek akcji politycznej) jako wyrażnie rozwarstwionej grupy i próby lawirowania ich przedstawicieli między różnymi, nawet przeciwnymi ugrupowaniami politycznymi. Takie zachowanie i świadomy podział ról społecznych zachowały dla Kossakowskich szanse na karierę nawet po objęciu tronu króla polskiego i wielkiego księcia litewskiego nie przez Sasa,

a przez Stanisława Augusta Poniatowskiego. Szybkość orientacji w nowej sytuacji było jednym z niepoślednich czynników spełnienia aspiracji.

Jeżeli chodzi o Szymona Kossakowskiego (a jak się wydaje, i nie tylko jego), który zapewne pamiętał o swoich perspektywach na awans w wypadku objęcia tronu przez Wettynów i miał za sobą pierwsze doświadczenia niełaski ze strony Stanisława Augusta Poniatowskiego, pozostał on konsekwentnym przeciwnikiem króla. Obok psychologicznych motywów takiego osobistego stosunku należy wymienić rozbieżność poglądów politycznych i społecznych władcy i przyszłego hetmana litewskiego. Dotyczyły one m.in. różnego wyobrażenia o tradycyjnym ustroju państwowym Wielkiego Księstwa Litewskiego w stosunku do Królestwa Polskiego w ramach Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Działalność Szymona Kossakowskiego w czasie konfederacji radomskiej i barskiej była jego próbą reakcji na realia panujące w Rzeczypospolitej w 1764 r. Ambicje młodzieńca w tym czasie były najwyraźniej prowokujące. Takich ambicji nie mogła tolerować nawet większość magnatów. Przecież Kossakowski pretendował do stanowiska wodza naczelnego wojska konfederackiego Litwy podczas ruchu barskiego. Wskutek swych działań musiał ucierpieć, choć należy przyznać, że wart był tego stanowiska, co pośrednio potwierdziła działalność wojskowa innych przywódców konfederacji litewskiej oraz jej fatalne skutki. Ostatecznie Kossakowski został faktycznym wodzem wojska konfederacji litewskiej w 1772 r., lecz był to już etap agonii ruchu. Mimo braku systematycznego wykształcenia wojskowego, już w czasie konfederacji barskiej Kossakowski dowiódł, że był jednym z najbardziej utalentowanych dowódców wojskowych oraz aktywnych reorganizatorów wojska (przygotowanie regulaminu), którzy sztuki wojennej uczyli się w praktyce. Zapewne mieli rację Austriacy, Prusacy i Francuzi, którzy próbowali namówić go do służby w ich armiach, czy też Rosjanie, którzy ofiarowywali mu wysokie rangi, za czym niewątpliwie kryły się też ukryte interesy. Podróże i tułaczka po krajach Europy poszerzyły jego ogólne wykształcenie oraz horyzonty polityki międzynarodowej, chociaż pozbawiły go złudzeń, jakich zbyt wiele było w myśleniu większości działaczy państwowych Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Katastrofa konfederacji barskiej, podobnie jak przemiany w latach 1763-1764, jeszcze raz zepchnęły Kossakowskiego na margines aktywności społecznej.

Okres po konfederacji barskiej musiał dać okazję do przemyślenia swoich działań i stanowisk, wyzbycia się resztek romantyzmu i naiwnego idealizmu w warunkach dominującego realizmu. Kossakowski, który w okresie konfederacji niemal wszystko stracił, był ścigany za długi, zauważył, jak racjonalnie układają swoje życie jego współcześni. Odczuł na własnej skórze, a miał też okazję zrozumieć w stolicach europejskich, jak oceniano potęgę wojska rosyjskiego i jaką rolę odgrywało to państwo. Tak zwany „oportunizm prorosyjski” nie był wynalazkiem ani jego samego, ani jego braci. Wielu, jeżeli nie większość, przedstawicieli elit Wielkiego Księstwa Litewskiego już od dawna powątpiewało w możliwości przeciwstawienia się przez Rzeczypospolitą machinie wojska rosyjskiego. Szymon Kossakowski musiał więc pogodzić się z rzeczywistością, jak też spróbować zrekompensować swoje straty.

Na dalszą jego karierę wojskową i polityczną na Litwie i w całej Rzeczypospolitej niewątpliwie duży wpływ miało także to, że jego bracia, którzy stali na bardziej neutralnych stanowiskach wobec konfederacji barskiej i dbali o swój stan majątkowy, porobili kariery, zostali senatorami i utrzymywali bliskie stosunki z wpływowymi rodami i poszczególnymi wysokimi urzędnikami Rzeczypospolitej, jak też z ambasadą rosyjską w Warszawie. Małżeństwo z Teresą Potocką zapewniło Szymonowi Kossakowskiemu stabilność i względną siłę gospodarczą i finansową. Do końca życia dążeniem Kossakowskiego pozostała kariera wojskowego. Praca w Radzie Nieustającej przyniosła mu stanowisko rotmistrza chorągwi husarskiej oraz rangę generała lejtnanta wojska Wielkiego Księstwa. Do służby w wojsku rosyjskim popchnęło Kossakowskiego ignorowanie jego osoby w Rzeczypospolitej, osobiste cechy charakteru i stała aktywność, niejasne perspektywy na początku Sejmu Czteroletniego, a zapewne też dramat rodzinny związany ze śmiercią jedynej córki. Taka decyzja była również nieodwracalnym krokiem prowadzącym do przyszłej konfederacji targowickiej i tragicznego zakończenia życia ostatniego hetmana wielkiego litewskiego.

Tak zwana Targowica, według przekonania Szymona Kossakowskiego, musiała nie tylko przywrócić *status quo* ustroju Rzeczypospolitej, ale i stać się orężem do naprawienia osobistej kariery oraz odpłacenia „krzywdzicielom”. Dążenie do zemsty za ignorowanie i brak szacunku, cyniczne wykorzystywanie sytuacji dla osiągnięcia własnych korzyści przez jego współczesnych musiało postawić Kossakowskiego na czele interwencyjnego wojska rosyjskiego. Przy nadarzającej się okazji Kossakowski szybko sformalizował swoje ambicje i został hetmanem polnym, a wkrótce i hetmanem wielkim litewskim. Dla umocnienia swego stanowiska nie przebiegał w środkach, nie stronił od różnych machinacji finansowych, nie krępował się nawet w sprawach przejęcia administracji, czyli po prostu „prywatyzacji” dóbr stołowych i starostw. Formalną pozycję magnata we wszelkich tego przejawach Szymon Kossakowski osiągnął jako ostatni z braci.

Właśnie bezwzględne i cyniczne postępowanie, w tym też inspiracja i prywatne korzyści czerpane z interwencji rosyjskiej, wzdarda dla dawnych oponentów i ich prześladowanie, bankructwo wizji politycznej ujawnione podczas drugiego rozbioru Rzeczypospolitej, a nie tradycyjnie konserwatywny pogląd na urząd państwa i stosunki społeczne, musiały wcześniej czy później wywołać reakcję prześladowanych. Do tego doszła znacząca i niezbędna redukcja wojska litewskiego po drugim rozbiorze Rzeczypospolitej, co oznaczało duże „bezrobocie” wśród wojskowych. Wszystko to – nie tylko szybka kariera, ale i tragiczny koniec życia – były tego nieuchronnym skutkiem.

W dotychczasowej historiografii, często niepozbawionej resentymentów, postać Szymona Kossakowskiego i dzieje jego kariery są przedstawiane jako jeden z najwymowniejszych przykładów cynicznego działania oraz adekwatnej kary za czyny. Co prawda, historiografia litewska ma problem z oceną tej postaci. Obiektywnie rzecz biorąc, Szymon Kossakowski i reprezentowane przez niego ugrupowanie polityczne formalnie broniło tradycyjnego ustroju państwowego Wielkiego Księstwa Litewskiego w strukturze federacyjnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Dzisiaj należy

stwierdzić, że takie stanowisko nie było podyktowane zwykłą chęcią przytakiwania przeważającym nastrojom szlachty i magnaterii litewskiej, lecz wynikało z głębokich przekonań widocznych już na samym początku kariery Szymona Kossakowskiego, tj. przynajmniej od czasów konfederacji radomskiej i barskiej, kiedy ten problem stał się aktualny.

Dzieje kariery Szymona Kossakowskiego od podczaszego powiatu kowieńskiego do ministra Wielkiego Księstwa oraz aspiracje i motywacje działań tej postaci bodaj na zawsze pozostaną dla nas zagadką, nie zachowało się bowiem archiwum samego hetmana, brak też długoletniej korespondencji czy obszerniejszych pamiętników, które pozwoliłyby lepiej zrozumieć impulsy jego działania na poziomie mentalnym. Pamiętniki starszego brata, biskupa Józefa Kazimierza Kossakowskiego, i jego dość fragmentarycznie zachowana korespondencja nie pozwalają w pełni uzupełnić tej luki. Mimo znajomości ważniejszych faktów z jego biografii trudno jest powiedzieć, na ile znaną, a raczej na ile nieznaną postacią historyczną pozostaje i chyba pozostanie hetman Kossakowski. Dzieje kariery niektórych jego współczesnych z poznawczego punktu widzenia są chyba wdzięczniejsze. Jednak i takie przykłady są dość rzadkie.

O tym, że Szymon Kossakowski był niepospolitą postacią historyczną (z formalnego punktu widzenia nieważne – pozytywną czy negatywną) świadczy też, że jego znaczenie i działalność często wykraczały poza granice Wielkiego Księstwa Litewskiego i całej Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Jego postać została też utrwalona we współczesnej mu polskiej literaturze satyrycznej (Julian Ursyn Niemcewicz) i ówczesnym piśmiennictwie litewskojęzycznym (Michał Karpowicz – Karpavičius), w folklorze litewskim (pieśń o zgubie Teodora Medekszy), jak też w pamięci historycznej (świadection Jonasa Šliūpasa). Barwny życiorys oraz tragiczny los hetmana był i dalej pozostaje obiektem zainteresowań literatów polskich i litewskich (Juliusz Słowacki, Władysław Reymont, Fabijonas Neveravičius, Anelius Markevičius i inni).

Vydas Dolinskas, *Simonas Kosakovskis. Vienos karjeros istorija*

Straipsnį sudaro dvi dalys. Pirmojoje dalyje pristatomi Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paskutiniuoju didžiojo etmono Simono Kosakovskio biografiniai duomenys, ypatingą dėmesį atkreipiant į jo veiklą Baro ir Targovicos konfederacijos metais. Pagrindinės aptariamos valstybinės bei visuomeninės raiškos sritys – tai politinė veikla, karyba ir diplomatija. Antroje straipsnio dalyje mėginama įvertinti S. Kosakovskio veiklą ir jo karjerą Abiejų Tautų Respublikoje, suprasti šios istorinės asmenybės sprendimus nulėmusius faktorius, apibūdinti tradacionalistų politinės grupuotės nuostatas. Straipsnyje pateikiama daug naujos archyvinės medžiagos, stengiamasi diskutuoti su įsigalėjusiais istoriografijos stereotipais.

Vydas Dolinskas, *Simon Kossakowski. A tale of one career*

The article consists of two parts. The first part presents biographical data about the the last Grand Hetman of the Grand Duchy of Lithuania, especially his activities during the time of the Bar and Targowica Confederations. Primary emphasis is on the political, military, and diplomatic aspects of his career. The second part tries to analyze and evaluate his activities and career in the service of the Polish-Lithuanian Commonwealth, to understand the factors which helped determine his decisions, and to describe the attitudes of the traditionalist political group. The article contains much new archival material and challenges entrenched historical stereotypes.

Il. 1. Portret ojca Szymona Kossakowskiego – Dominika Kossakowskiego, sędziego grodzkiego powiatu kowieńskiego i strażnika tegoż powiatu, lejtnanta pułku petyhorskiego wojska litewskiego. Portret namalowany przez nieznanego malarza w końcu XVIII w. W XIX w. znajdował się w galerii portretów rodziny Kossakowskich w Wojtkuszkach. Fotografia portretu pochodzi z końca XIX w. (Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius / Dział Rękopisów Biblioteki Narodowej Litwy im. Martynasa Mažvydasa).

Il. 2. Portret matki Szymona Kossakowskiego – Mariany z Zabiełłów Kossakowskiej. Portret namalowany przez nieznanego malarza w końcu XVIII w. W XIX w. znajdował się w galerii portretów rodziny Kossakowskich w Wojtkuszkach. Fotografia portretu pochodzi z końca XIX w. (Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius / Dział Rękopisów Biblioteki Narodowej Litwy im. Martynasa Mažvydasa).

Il. 3. Nieznany malarz z końca XVIII w. Portret Szymona Kossakowskiego w latach młodości. Może pochodzić z galerii portretów pałacu Janowskiego. Na początku XX w. znajdował się w zbiorach Muzeum Białoruskiego Towarzystwa Naukowego w Wilnie. (Lietuvos nacionalinis muziejus / Muzeum Narodowe Litwy).

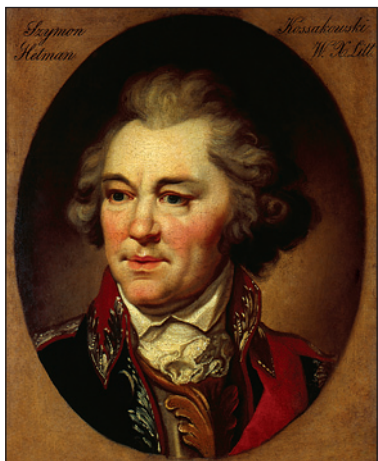
Il. 4. Portret najstarszego brata Szymona Kossakowskiego – Michała Kossakowskiego, wojewody witebskiego i bractawskiego, hrabiego Cesarstwa Rzymskiego. Portret namalowany przez nieznanego malarza w końcu XVIII albo na początku XIX w. W XIX w. znajdował się w galerii portretów rodziny Kossakowskich w Wojtkuszkach. Fotografia portretu pochodzi z końca XIX w. (Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius / Dział Rękopisów Biblioteki Narodowej Litwy im. Martynasa Mažvydasa).

Il. 5. Portret starszego brata Szymona Kossakowskiego – Antoniego Kossakowskiego, kasztelana inflanckiego. Portret namalowany przez nieznanego malarza w końcu XVIII albo na początku XIX w. W XIX w. znajdował się w galerii portretów rodziny Kossakowskich w Wojtkuszkach. Fotografia portretu pochodzi z końca XIX w. (Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius / Dział Rękopisów Biblioteki Narodowej Litwy im. Martynasa Mažvydasa).

Il. 6. Jan Damel, Portret brata Szymona Kossakowskiego – Józefa Kazimierza Kossakowskiego, biskupa inflanckiego i koadiutora wileńskiego. Namalowany ok. r. 1812 według starszego wzoru. W XIX w. znajdował się w galerii portretów rodziny Kossakowskich w Wojtkuszkach. Ok. 1913 r. trafił do Muzeum Krasieńskich w Warszawie. Muzeum Narodowe w Warszawie.

Il. 7. Jan Damel, portret hetmana wielkiego Wielkiego Księstwa Litewskiego, generała wojsk rosyjskich i litewskich Szymona Kossakowskiego. Namalowany ok. 1812 r. według starszego wzoru. W wieku XIX znajdował się w galerii portretów rodziny Kossakowskich w Wojtkuszkach. Ok. 1913 r. trafił do Muzeum Krasieńskich w Warszawie. Muzeum Narodowe w Warszawie.

Il. 8. Portret hetmana wielkiego Wielkiego Księstwa Litewskiego, generała wojsk rosyjskich i litewskich Szymona Kossakowskiego. Portret namalowany przez nieznanego malarza litewskiego w końcu XVIII w. W XIX w. znajdował się w galerii portretów rodziny Kossakowskich w Wojtkuszkach. Fotografia portretu pochodzi z końca XIX w. (Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius / Dział Rękopisów Biblioteki Narodowej Litwy im. Martynasa Mažvydasa).

Il. 9. Portret żony Szymona Kossakowskiego – Teresy z Potockich Kossakowskiej. Portret namalowany przez nieznanego malarza w końcu XVIII w. W XIX w. znajdował się w galerii portretów rodziny Kossakowskich w Wojtkuszkach. Fotografia portretu pochodzi z końca XIX w. (Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius / Dział Rękopisów Biblioteki Narodowej Litwy im. Martynasa Mažvydasa).

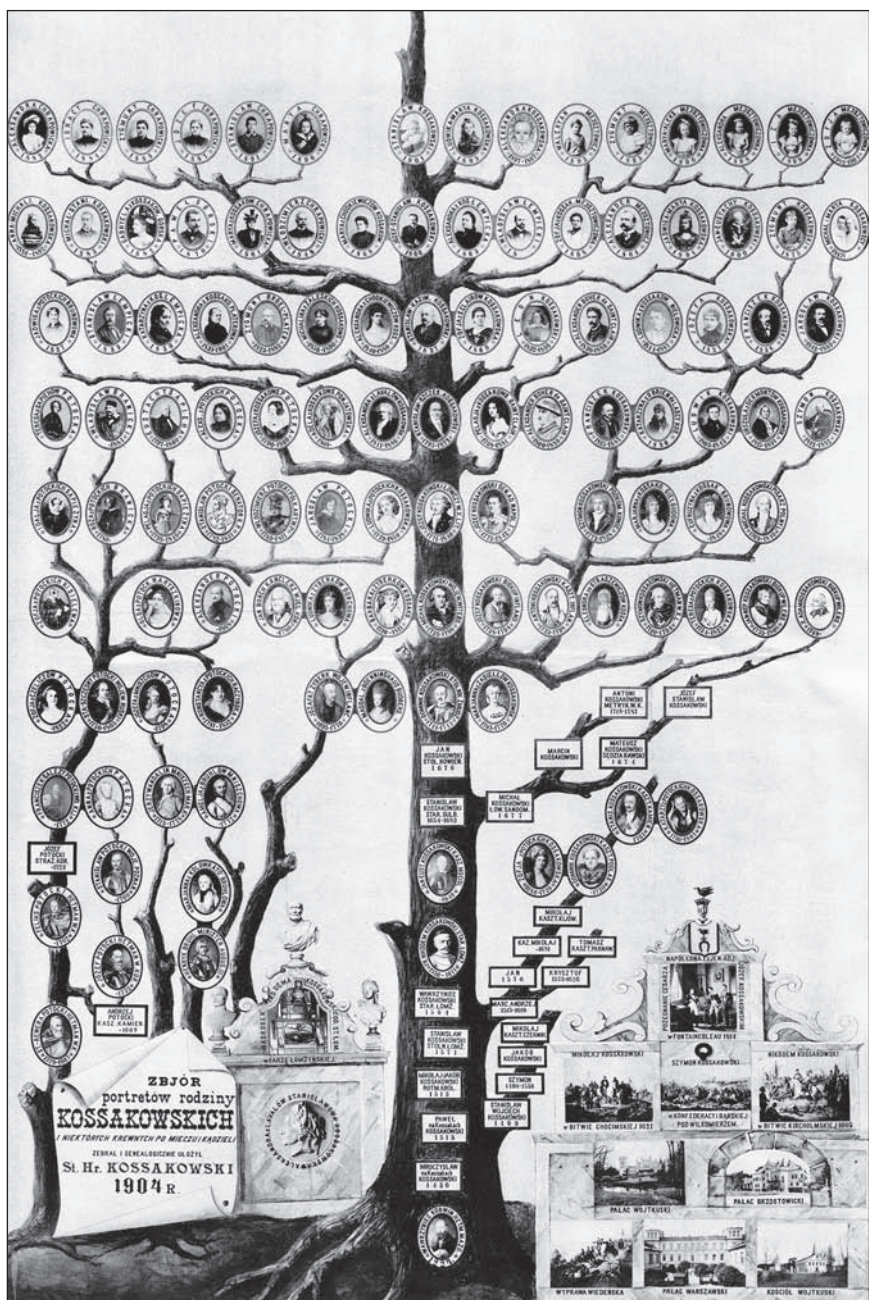
Il. 10. Franciszek Smuglewicz, portret biskupa wileńskiego księcia Ignacego Jakuba Massalskiego. Ok. 1784-1786 r. (Lietuvos dailės muziejus / Litewskie Muzeum Sztuki).

Il. 11. François Xavier Fabre, portret ostatniego podskarbiego wielkiego Wielkiego Księstwa Litewskiego Michała Kleofasa Ogińskiego. Ok. 1805-1806 r. (Lietuvos dailės muziejus / Litewskie Muzeum Sztuki).

Il. 12. I. Halewiński, portret brata Szymona Kossakowskiego – Józefa Kazimierza Kossakowskiego, biskupa inflanckiego i koadiutora wileńskiego. Miedzioryt XIX w. według portretu nieznanego litewskiego malarza z końca XVIII w. Oryginalny portret w XIX w. był przechowywany w galerii portretów rodziny Kossakowskich w Wojtkuszkach. Z książki *Pamiętniki Józefa Kossakowskiego* (1891). (Lietuvos mokslo akademijos Vrublevskių biblioteka / Biblioteka Wróblewskich Litewskiej Akademii Nauk).

Il. 13. Hrabia Stanisław Kossakowski, Drzewo genealogiczne rodziny Kossakowskich, złożone z portretów zebranych w galerii rodzinnej w Wojtkuszkach. Z książki *Złota księga szlachty polskiej*, t. 27 (1905). (Lietuvos mokslių akademijos Vrublevskių biblioteka / Biblioteka Wroblewskich Litewskiej Akademii Nauk).

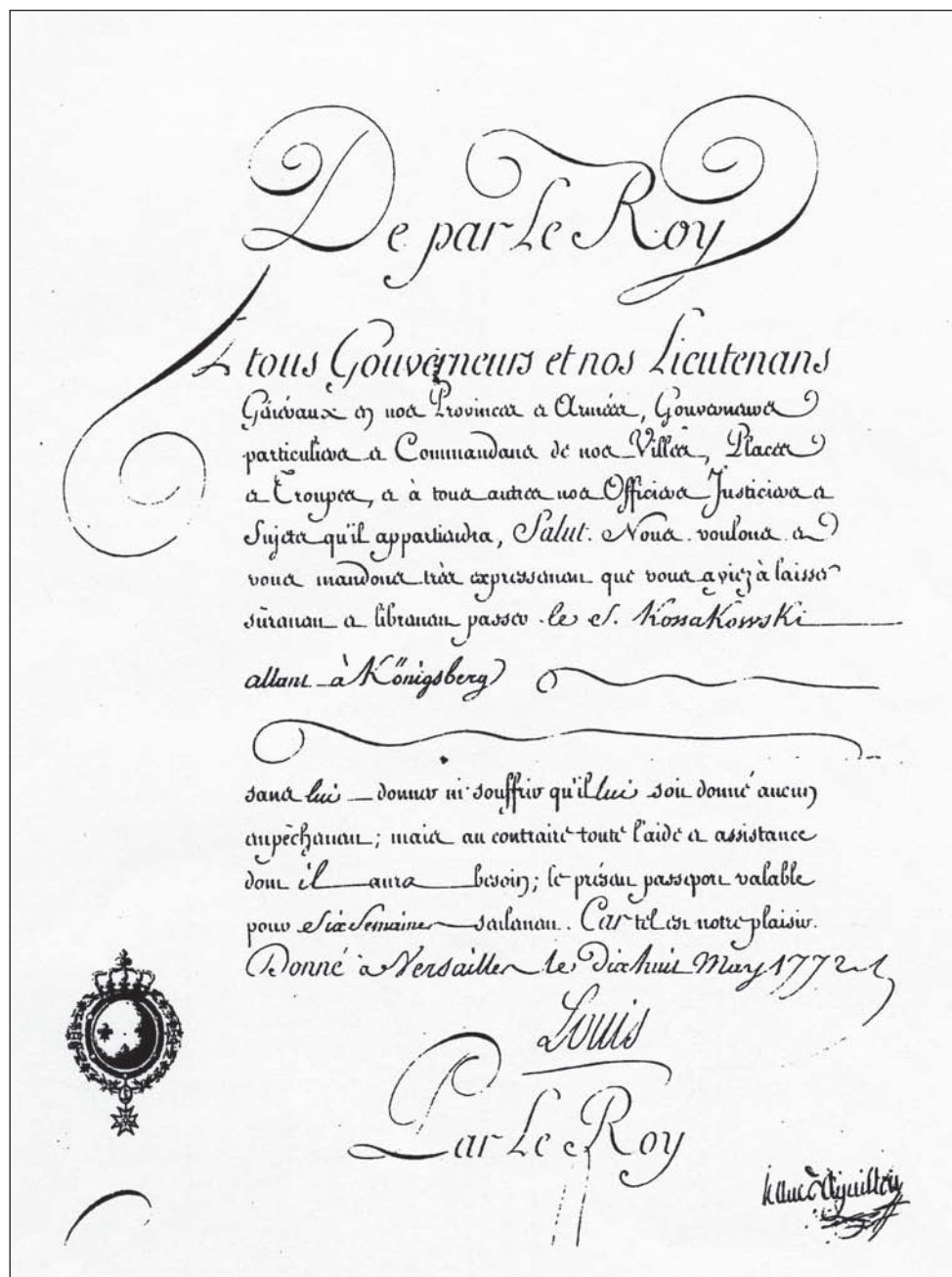

Il. 14. Herb rodziny Kossakowskich – Ślepowron. Z książki J. K. Wilczyńskiego *Herbarz starodawnej szlachty polskiej podług heraldyków polskich z dopełnieniem do czasów obecnych (1858-1860)*. (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka / Biblioteka Wróblewskich Litewskiej Akademii Nauk).

860. Dec 24^{ty} 11
 Ojciec Szymon Duda Ord. Prd. Leno
 Martinus Dariusz B. Perll M.D.
 Dominia Kossakowski
 Subcapitane

Canonis M. Perll M.D. M.
 ianna z Labietow dopa
 kowska. Lcg. Con: Sa de L.
 Perll M.D. Martinus Mathy
 wiez Subcapifer & Notarius
 districtus Wroclensis, cum Perll
 M.D. Anna Labietowa Nota
 rie Territorii districtus Cav.
 rend ap. Mathy Wroclaw
 Mathys wiez Subcenturio
 S. M. cum Perll M.D. 1741
 wiez Labietowa Galymult

Il. 15. Wpis chrztu Szymona Marcina Pawła Kossakowskiego w księdze metryk kościoła parafialnego
 św. Anny w Skorulach. 3 kwietnia 1741 r. (Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas / Archiwum Kurii Arcybi-
 skupiej w Kownie).

Il. 16. Paszport – list żelazny wydany Szymonowi Kossakowskiemu na podróż do Królewca przez króla francuskiego Ludwika XV i jego ministra, księcia de Vignerot du Plessis de Richelieu d' Aiguillon. Versailles, 18 maja 1772 r. (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius / Dział rękopisów Biblioteki Wróblewskich Litewskiej Akademii Nauk).

Plan mainsthu męgo
 od dnia ożeniemia.
 Skorule Lewy szlieni atymony
 ami i zborcia nami. 300,000.
 Na clobach Gaslawych Skanie
 man. - - - 200,000.
 Na wcale a ju wywody Skanie
 1778. na p. Jazet - 100,000
 Za przybytu i skien la macy macy
 stacy mi sie. - - 130,000.
 Od ju wywody macy mi sie la stacy
 procent stacy mi sie attemon Skanie
 forist pomy macy macy 100,000
 Za macy macy macy 100,000.
 In chere macy macy 100,000
 Sadan kta macy macy macy.
 Latas 100,000.
 Plan otymu od ożeniemia
 Imi Skien la bishu piar 300,000.
 Imi Lanie Skien la 400,000
 Kapitulke stacy - - 200,000.
 Skanie p. Skien la 100,000
 Skanie chery macy - 100,000. Jaka 150,000
 Skien la Skien la
 Imi Skien la bishu piar # 1000.
 Imi Skien la bishu piar # 250
 Imi Skien la bishu piar # 250
 Skien la bishu piar - # 300.
 Na Gaslawach stacy mi # 250. Jaka
 2250
 2250
 R. 1778. macy Jazet 8. dia Skanie macy
 3. R. 1778

Il. 17. Własnoręczny spis majątku i długów Szymona Kossakowskiego. Skorule, 1778 r. (?). (Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius / Dział Rękopisów Biblioteki Narodowej Litwy im. Martynasa Mažvydas).

Spółki

256

Rechna des dépenses de la Conf. commune depuis le 20. Mars jusqu'au 19. May 1793 d'après le compte original avec de Monsieur l'ambassadeur de Prusse et écrit de sa propre main

		<u>Debit</u>
1 ^{re}	Pour le voyage du Roi de Prusse à Grodno	20,000.
2 ^e	De Général Marowski concernant à Grodno argent de table pour Mars - - - - -	500.
3 ^e	De Mr. Marischal de Lithuanie table pour Mars	1000.
4 ^e	De Mr. Marischal Polowski pour la table Mars -	500.
5 ^e	De Jean Pierre Boninski pour son péage - -	500.
6 ^e	De Comte Bielinski - - - - -	500.
7 ^e	De Général Marowski pour avril - - -	500.
8 ^e	De Marischal Polowski pour avril - - - -	1000.
9 ^e	De Comte Misessinski Marischal de Lublin - -	500.
10.	De Mr. Marischal Bielinski pour avril - - -	1000.
11.	De Comte Misessinski Election de Lublin - -	1500.
12.	De Comte Marowski pour May - - - - -	1000.
13.	De Comte Anckwicz son Election à Grodno -	500.
14.	De Marischal Polowski pour trois Elections de Polysie -	2000.
15.	De Major Lobsensowski pour son Election - - -	100.
16.	De Général Lt. Marowski pour les Elections des Platons de Lwow et Skodzie B. Prusse	3000.
17.	Officier de Général D. S. S. pour les Elections de 20. Prusse de la Prusse 4.2. Prusse 2.2. Prusse	7000.
18.	a Mr. D. S. S. à 50. R. par mois employé à Grodno	100.
19.	de même employé aux Elections de la Prusse -	100.
20.	a Mr. S. S. de Lituanie employé pour les Elections de Lithuanie - - - - -	4000.
21.	De Pierre Alexandre Boninski Election - -	100.
22.	De Marischal Polowski pour Election de Lublin	500.

Donc la somme pour le compte de la Prusse Tanca 45,900. R.
 fait 22,900. R. Il rest 210. R. par 100. R. par 100.
 c'est, c'est 47,100. R. c'est une Prusse.
 de Buchholtz

Il. 18. Spis wydatków wspólnej kasy rosyjsko-pruskiej od 20 marca do 19 maja 1793 r. podpisany przez posła pruskiego L. Buchholtza. Grodno, 20 maja 1793 r. (Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem / Tajne Państwowe Archiwum Fundacji Pruskiego Dziedzictwa Kulturalnego w Berlinie).

Kopia Ordynansu W. H. Jasińskiego Pisarzowi
wydanego.

112

Daig ten mój Ordynans W. H. Jasińskiemu Pisarzowi
Kommissji Wojski W. K. L. aieby W. W. M. D. in Instanci.
La odebraniem tego Ordynansu w dniu dzisiejszym wypiekał
z Grodna do Wilna i tam w Ręce P. Kommissji Wojs-
kowej stójł usprawiedliwienie z wykonanego postępku.
iż użył do przewiezienia Summy z Warszawy do Grodna
na rzecz Artylerji stuzicy, onę ukazałbiwoży w catta-
witosi nieprzywiozł. La któż nieprzywiozłi znam go
równie od dobrodziejstwa przez w. konfederacyę spłacenia
Mu Krąży Determinacyey usturnonego, jako też do zdania
sistey odpowiedzi z takowej braku obowiązanych.
La, przybywając do Wilna, someddownie się z mój-
szym Ordynansom w Kommissji, i onę niechibne wy-
konanie przed Annawadwerszą Snu Wojskowych za-
lecan. Dan w Grodnie 1793 Maja 18. dnia.
Takowy Ordynans oryginalnie W. H. Jasińskiemu Pisa-
rowi wydany. Do dalszej moicy dyspozycyi wotrymuję.
Szymon Kossakowski
Hetman

Il. 19. Reskrypt hetmana wielkiego Wielkiego Księstwa Litewskiego Szymona Kossakowskiego do pisarza
wojskowego litewskiego Józefa Jasińskiego z autentycznym podpisem i pieczęcią hetmana. Grodno, 18 maja
1793 r. (Lietuvos valstybės istorijos archyvas / Państwowe Archiwum Historyczne Litwy).

Il. 21. Józef Peszka, Plac Ratuszowy w Wilnie. Po lewej kościół św. Kazimierza i warta główna miasta, na przeciwko której był wykonany wyrok kary śmierci na Szymonie Kossakowskim. 1808 r. (Vilniaus universiteto bibliotekos Grafikos kabinetas / Gabinet grafiki Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego).